

A TUDÓS KATONA KÉPE

Luigi Ferdinando Marsigli:
hogyan alkossuk meg saját történelmi emlékezetünket

Henri-Irénée Marrou a történetírás elméletéről írott könyvében az egyik fejezetnek ezt a címet adta: „A történetírást források segítségével műveljük.” És valóban, még a mai módszertani kérdésekből kiábrándult posztmodern korunkban is,¹ minden magára valamit adó történész, ha egy téma kutatásába kezd, első lépésként azokat a történeti dokumentumokat (forrásokat) kutatja fel, melyek alapján ellenőrizni tudja felállított elméletének igazságtartalmát. Nos, a források szempontjából az a kutató, aki Luigi Ferdinando Marsigli,² bolognai nemes (1658–1730), császári tábornok és tudós életét szeretné tanulmányozni, látszólag nagyon könnyű helyzetben van: a Bolognai Egyetemi Könyvtár 146 kötetnyi kéziratkolligátuma, a bécsi és az angliai levéltárak anyagai, melyeket számos kiváló európai kutató hasznosított már,³ Marsigli életében és halála után kiadott művei (elsősorban az önéletírása), valamint a XVIII. századtól napjainkig róla megjelent számos monográfia,⁴ szinte áttekinthetetlenül gazdag anyagot kínálnak a kutatónak. Ugyanakkor furcsa is ez a bőség egy olyan személy esetében, aki életében úgy katonapolitikai, mint tudományos téren inkább kudarccokat, semmint sikereket könyvelhetett el magának. Sőt, a források és értelmezések nagy mennyisége akár csapdába is ejtheti azt a gyanútlan kutatót, aki nem veszi figyelembe azt, hogy nemcsak az egyes dokumentumok, hanem a dokumentumok összességének elrendezése, azaz a hagyatéék szerkezete is (és elsősorban

¹ Ez a minősítés Paolo Violától származik: *Paolo Viola: L'Europa moderna. Storia di un'identità*. Torino, 2004. X. o. Henri-Irénée Marrou fejezetcímét lásd: *Henri-Irénée Marrou: La conoscenza storica*. Bologna, 1975. (a továbbiakban: *Marrou 1975.*) 69. o. Szeretném kifejezni köszönetemet a bolognai egyetemi könyvtár (Biblioteca Universitaria di Bologna, a továbbiakban: BUB) munkatársainak, akik önzetlenül segítettek ottani kutatásaimat. Elsősorban Rita De Tatának, aki megosztotta velem a könyvtár fondjainak történetére vonatkozó ismereteit; a kéziratár munkatársainak, mindenekelőtt Maria Cristina Bacchinak, a könyvtár igazgatónőjének Biancastella Antoninónak és Cristiana Aresti, Michele Catarinella, valamint Franco Pasti könyvtárosoknak. Szintén köszönet illeti a bolognai levéltárban (Archivio di Stato di Bologna, a továbbiakban: ASB) dolgozó összes barátomat, ahogy a bolognai San Domenico kolostor könyvtárának igazgatóját, Angelo Piagno atyát is; továbbá a bolognai Archiginnasio könyvtárosait, Pierangelo Bellettinit, Maria Grazia Bollinit, a bolognai középkori múzeum (Museo Civico Medievale di Bologna) munkatársát, Antonella Mampierit; a modenai állami levéltár (Archivio di Stato di Modena) igazgatónőjét, Euride Fregnit és végül de nem utolsó sorban kollegáimat: Antonio Danielét, Paolo Driussit, Stefano Magnanit és Gianluca Volpitz az udinei egyetemről; Raffaella Gherardit és Fabio Martellit a bolognai egyetemről, valamint Nagy Leventét a budapesti egyetemről.

² Az olasz szakirodalomban ugyan a „Marsili” névalak terjedt el, de jómagam inkább a Marsigli alakot használom, mivel hősünk is így írta saját nevét. Ha viszont idézetekben, könyvcímekben, levél- és kéziratári fondok elnevezésében eredetileg a „Marsili” alak volt, akkor azt megtartottam.

³ Legutóbb lásd: *Raffaella Gherardi – Fabio Martelli: La pace degli eserciti e dell'economia. Montecuccoli e Marsili alla Corte di Vienna*. Bologna, 2009. (A továbbiakban: *Gherardi – Martelli 2009.*) Marsigli kéziratgyűjteményének ismertetését lásd: *Ludovico Frati: Catalogo dei manoscritti di Luigi Ferdinando Marsili conservati nella Biblioteca Universitaria di Bologna*. Firenze, 1928. (A továbbiakban: *Frati 1928.*)

⁴ *[Louis] D[ominique] C. Hébert de Quincy: Mémoires sur la vie de Mr. le comte de Marsigli [...]*. Zurich, 1741. (a továbbiakban: *De Quincy 1741.*); *Giovanni Fantuzzi: Memorie della vita del generale co: Luigi Ferdinando Marsigli [...]*. Bologna, 1770. (a továbbiakban: *Fantuzzi 1770.*); *Giuseppe Bruzzo: Luigi Ferdinando Marsili. Nuovi studi sulla sua vita e sulle opere minori edite e inedite*. Bologna, 1921.; *Mario Longhena: Il conte L. F. Marsili, un uomo d'arme e di scienza*. Milano, 1930.; *John Stoye: Marsigli's Europe, 1680–1730. The Life and Times of Luigi Ferdinando Marsigli, Soldier and Virtuoso*. New Haven–London, 1994. (a továbbiakban: *Stoye 1994.*); *Giuseppe Gullino – Carlo Preti: Marsili (Marsigli) Luigi Ferdinando*. In: *Dizionario biografico degli Italiani*. (A továbbiakban: *Dizionario.*) Vol. LXX. Roma, 2008. 771–781. o. Marsigli önéletírásának kiadása: *Luigi Ferdinando Marsili: Autobiografia [...]*. A cura di *Emilio Lovarini*. Bologna, 1930. (A továbbiakban: *Marsigli: Autobiografia.*)

a személyes hagyatékok és levéltárak esetén érvényes) forrásértékkel bír. Ha nem kellő kritikai érzékkel közelítünk hozzá, akkor könnyen megeshet, hogy a hagyatékok megalkotójának szándéka érvényesül az egyes forrásdokumentumok értelmezésekor.⁵ Marsigli olyan személyiség volt, aki már életében különös gondot fordított a saját személyéről szóló dokumentáció olyan módon való elrendezésére, hogy az azt a képet közvetítse az utókor számára, melyet megalkotója szeretett volna közölni.

Fenti állításom bizonyítására e tanulmányban először a Marsigli-hagyatékok történetét fogom röviden bemutatni, majd néhány konkrét példa alapján azt fogom bebizonyítani, hogy Marsigli miként befolyásolta (sőt talán meg is határozta) saját történelmi emlékezetének felépítését a későbbi tanulmányírók számára, akik Marsigli életének épp azokat az eseményeit hanyagolták el, melyeket maga Marsigli is árnyékban hagyott. Szeretném hangsúlyozni, hogy a Marsigli-hagyatékok történetét illetően áttekintésem nem teljes, hisz a több száz dokumentum több évszázados történetét lehetetlen ezen írás keretei között kimerítően leírni. Arra is szeretném felhívni a figyelmet, hogy csak a Marsigli által termelt iratokról lesz szó (saját maga írta, másolta vagy gyűjtötte), arról a kb. 900 „keletinek” nevezett kéziratról nem, melyeket szintén Marsigli gyűjtött össze. Ezek Marsigli az oszmán világ és a Közel-Kelet iránti érdeklődéséről tanúskodnak, és ezeket már maga Marsigli is elkülönítette gyűjteménye többi részétől, ezért azok ma is külön bánásmódot igényelnek.⁶

Élet, hírnév, becsület – avagy hogyan alkotta meg Marsigli saját hagyatékát?

Hogyan és mikor alkotta meg Marsigli saját személyi levéltárát? Az első, töredékes feljegyzések e tekintetben 1701–1702-ből, Marsigli számára sorsfordító évekből maradtak ránk. A karlócai békét követő határmegállapítás után vagyunk, melyben, mint tudjuk, Marsigli a császári határmegállapító bizottság vezetője volt. E minőségében tevékenyen kivette részét a Habsburg Monarchia politikai, katonai és gazdasági megerősítésében. Ezzel párhuzamosan tudományos karrierje is emelkedőben volt: épp sikerült nyomtatásban megjelentetnie a *Danubialis operis Prodromus* című művét; tervezte az általa addig összegyűjtött keleti kéziratok katalógusának a kiadását, és közben lázasan dolgozott egyik

⁵ Minderről lásd *Giorgio Cencetti* alapművét: *Scritti archivistici*. Roma, 1970. Lásd még: *Izabella Zanni Rosiello*: *Gli archivi nella società contemporanea*. Bologna, 2009. 33–39. o. A magánlevéltárakról: *Archivi nobiliari e domestici. Conservazioni, metodologie di riordino e prospettive di ricerca storica*. A cura di *Laura Casella, Roberto Navarrini*. Udine, 2000. A Marsigli-hagyatékok szerkezetéről: *Bene Sándor*: *Acta pacis. Béke a muzulmánokkal*. Luigi Ferdinando Marsigli terve a karlócai béke iratainak kiadására. *Hadtörténelmi Közlemények* 119. (2006) 2. sz. 329–372. o.; *Stefano Magnani*: *Il giovane Marsigli tra scienza e politica: le lettere inedite da Costantinopoli*. In: *La politica, la scienza, le armi. Luigi Ferdinando Marsigli e la costruzione della frontiera dell’Impero e dell’Europa*. A cura di *Raffaella Gherardi*. CLUEB. Bologna, 2010. (A továbbiakban: *La politica, la scienza, le armi.*) 217–237. o.

⁶ Az anyag rendszeres feldolgozásáig lásd a BUB katalógusait: *Biblioteca Universitaria di Bologna. Catalogo delle provenienze dei manoscritti*. A cura di *Patrizia Moscatelli*. Bologna, 1996.; *Rita De Tata*: *Tavole di concordanza tra le antiche e le nuove segnature dei manoscritti della Biblioteca Universitaria di Bologna*. Bologna, 1994.; *Ludovico Frati*: *Inventario dei codici della BUB divisi per lingua*. [1922–1945 között]; *Alessandro Olivieri*: *Indice de’ codici greci bolognesi*. Firenze–Roma, 1895.; *Angelo Bernasconi*: *Un gruppo di codici greci bolognesi dalla biblioteca del sultano Mustafá I*. *Scriptorium*, 60. (2006) 254–268. o.; *Victor E. Rosen*: *Remarques sur les manuscrits orientaux de la Collection Marsigli à Bologne suivies de la liste complète des manuscrits arabes de la même collection*. Académie Royale des Lyncéi. Rome, 1885.; *Catalogo dei manoscritti persiani conservati nelle biblioteche d’Italia*. A cura di *Angelo Michele Piemontese*. Roma, 1989.; *Leonello Modona*: *Catalogo dei codici ebraici della Biblioteca della R. Università di Bologna*. In: *Cataloghi dei codici orientali di alcune biblioteche d’Italia stampati a spese del Ministero della Pubblica Istruzione*. Firenze, 1889. 323–372. o.; *Gabriella Uluhogian*: *Un’antica mappa dell’Armenia. Monasteri e santuari dal I al XVII secolo*. Ravenna, 2000.; *Esplorazioni in biblioteca*. A cura di *Livia Orlandi Frattarolo, Irene Ventura Folli*. Bologna, 1991. 14–17. o. A török kéziratokról Orazgozel Machaeva készít katalógust.

főművének (*Danubius Pannonico-Mysicus*) megírásán.⁷ 1701 végén ezredével együtt át-helyezték Magyarországról az újonnan megnyíló Rajna menti frontra. Ezért Bécsből négy ládányi anyagot küldött Bolognába: ásványokat, török fegyvereket és sátorponyvákat, lo-vagló felszereléseket, porcelánedényeket, festményeket, három doboz, két köteg és egy zsák kéziratot, 14 db arab karakterekkel írt füzetet, valamint néhány bekötetlen lapot külön-féle ásványok, növények és állatok rajzaival. A küldeményt Marsigli bolognai titkáranak Nicolò Maria Gucciardininak címezte, aki aztán a bolognai matematikusnak, Eustachio Manfredinek, a Marsili-gyűjtemény akkori órének és kezelőjének adta át.⁸ A kéziratok tartal-máról nincs semmilyen feljegyzés, de az a tény, hogy botanikai könyvek és rézmetsz-tek társaságában érkeztek Bolognába, arra enged következtetni, hogy Marsigli valamelyik tervezett természettudományos kutatásához szerette volna azokat használni.⁹

1702 júliusában Marsigli katonai egységét Bécsből Landauba helyezték át. Útköz-ben Marsigli Nürnbergben felkereste Georg Christoph Einmarten. A rézmetsző antikvá-rius Marsigli számára a Dunáról szóló monográfiához készített a kutatáshoz szükséges természetudományos műszereket és felszereléseket. Ez alkalmából Marsigli ásvány-, könyv- és kéziratgyűjteményének egy részét Einmartnál hagyta. A következő évben Nürnberg katonai ostroma alatt a gyűjteményt a Löffelholz család rejtette el, hogy ké-sőbb visszaküldje azt régi tulajdonosának. Marsigli tehát gyűjteményének csak egy részét küldte el Bolognába, a másikat magánál tartotta. Ez utóbbi, mintegy nyolc ládányi anyag-ról, 1703. június közepén készült is egy részletes leltár, mely alapján megállapítható, hogy a gyűjtemény ezen részéből számos kézirat ma is megtalálható a bolognai egyetemi könyvtár Marsili-gyűjteményében. A leltár szerint a gyűjtemény ekkor főleg az oszmán-Habsburg határ meghúzására vonatkozó dokumentációt, térképeket, valamint a Duna-mongráfia megírásához szükséges botanikai, régészeti és a halak természetrajzára vonat-kozó anyagokat tartalmazott. Ebben a leltárban már felfedezhető valamiféle rendezőelv: az első és a hatodik kötet „különböző kéziratokat”, míg a tizenkettedik „a megállapított határokra vonatkozó térképeket” tartalmazta.¹⁰ Nem sokkal ezután következett be az az esemény, mely teljesen felborította Marsigli életét. 1703. szeptember 8-án a Habsburg csapatok feladták Breisach várát (Breisach am Rhein, Freiburg mellett) a franciáknak. Marsigli várparancsnok-helyettes volt, ezért haditörvényszék elé idézték, katonai rang-jától megfosztották, a császári hadseregből kizárták, és javait elkobozták. Hiába utazott Bécsbe, nem tudta elérni, hogy ügyét újra tárgyalják. Ezért aztán Svájcban telepedett le, hogy terjedelmes emlékiratát, melyben saját magát igyekezett tisztázni az ellene felho-

⁷ Marsigli életének ezen szakaszáról lásd: *Gherardi – Martelli* 2009. 257–289. o.; *Stoye* 1994. 224–226., 232–234. o. A hivatkozott Marsigli-művek: *Danubialis operis Prodromus*. Norimbergae, 1700.; *Michael Talman*: *Elenchus librorum orientalium manuscriptorum [...]* a domino comite Aloysio Ferdinando Marsigli [...] collectorum [...]. Viennae Austriae, 1702.; *Marsigli*: *Danubius Pannonico-Mysicus*. *Observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus [...]*. Hagae Comitum-Amstelodami, 1726.

⁸ A küldemény, melyet 1701. november 22-én adtak fel, 1702. január 6-án érkezett meg. Gucciardinótól Manfredi január 22-én vette át. Marsigli az elküldött anyagról készült leltár másolatát magánál tartotta. Minderről lásd: BUB ms. 1044. [=BUB ms. *Marsili*], 104. 4r–27v. Gucciardiniról: *Stoye* 1994. 147., 236., 253.; *Biblioteca comunale dell'Archiginnasio di Bologna* (a továbbiakban: BCB), *Fondo Fantuzzi*. b. 30. fasc. 4. inc. „Nicolò Maria Gucciardini.” Manfrediről: *Ugo Baldini*: Manfredi, Eustachio. In: *Dizionario*. Vol. LXVIII. 2007. 668–676. o.; *Marta Cavazza*: *Innovazione e compromesso*. L'Istituto delle Scienze e il sistema accademico bolognese del Settecento. (A továbbiakban: *Cavazza* 2008.) In: *Storia di Bologna*. Dir. da *Renato Zangheri*. Bologna (a továbbiakban: *Storia di Bologna*), vol. III. t. II. 2008. 317–374. o.

⁹ A kéziratra való hivatkozásokat lásd: BUB ms. *Marsili* 104. 12r–v.

¹⁰ Az 1703. évi leltárt lásd uo.: 62r–76r., 78r., 81r–v. A következő, ma is meglévő, kéziratokról van szó: BUB ms. *Marsili* 5–7., 20–22., 24., 27–28., 38–39., 42., 45–46., 48–51., 55., 59–61., 66., 116. A térképek jel-zetei: A. M. C. I. 5. nr. 1., 13., 30., valamint a 23., 32. sz. tekercsek. Az ezekre való hivatkozásokat lásd még: BUB ms. *Marsili* 104. 63r–v.

zott vádak alól az európai közvélemény előtt, kinyomtathassa. Bécsből való elutazása előtt, 1704 júliusában tizenhat ládányi megmaradt emléktárgyait, festményeit és iratait Bolognába küldte.¹¹ Ez utóbbiak között a csomagolási igényességtől függően ömlesztve található kéziratos herbáriumok, gombák rajzai, különböző műfajú tudományos művek, hadtudományi és politikai írárok, részletek a Duna-monográfiából, térképek, Marsigli ezredére vonatkozó német nyelvű levelek, valamint egy „Fasciculus epistolarum ab agente Breitenbucher ad suam excellentiam” 1703 nyaráról.¹²

A másik forrás, melyből releváns információkat nyerhetünk Marsigli saját hagyatékának történetéről, az az önéletírása. A Milánóban 1705 májusa és augusztusa között összeállított (és talán meg is írt)¹³ önéletírásában Marsigli összesen hatvankétszer (a nyomtatott kiadásban szinte négy oldalanként) hivatkozik saját irataira. Ezek alapján harminckét olyan hivatkozott kéziratot sikerült azonosítani, melyek ma is megtalálhatók a bolognai Marsigli-hagyatékban.¹⁴ Ezek azonban az önéletírás írásakor nem voltak mind a szerző keze ügyében: „Irataim közt megkeresni ezt a jelentést” – írta például egy helyütt. A hagyaték egy része Bolognában volt, ahová Brentából küldte 1704 végén, a másik része Zürichbe maradt, ahol Marsigli 1705 januárja és júniusa között tartózkodott, főleg azzal a céllal, hogy a már említett breisachi esetet magyarázó apológiáját kinyomtattassa. Önéletírásában azt írja, hogy Bolognába az 1702 előtt, míg Zürichbe az ezután keletkezett iratok kerültek.¹⁵ Mindez nemcsak Marsigli kiváló emlékezőtehetségéről árulkodik, hanem arról is, hogy az iratokat már ekkor valamilyen szabály szerint osztályozhatták. Marsigli általában csak az „én irataim” kifejezéssel utal rájuk. Néhány esetben azonban pontosabb leírást is ad: „Utazásom” (Itinerario a parte, ez az 1679. évi első konstantinápolyi útja), „A don Livio-féle ügylet szerződésai és jegyzőkönyvei” (Protocollo de’ trattati per don Livio, Livio Odesclachinak egy horvátországi „hercegség” [valójában a Szerémség – a ford. megj.] megszerzése érdekében indított akciójáról van szó); „Értekezés az oszmán hadseregről” (Trattato della milizia ottomana).¹⁶ Emellett önéletírásában Marsigli még hivatkozik számozott „könyvekre,” egy „2. számú iratra,” betűvel jelölt (pl. D és O) „jegyzőkönyvekre,” valamint egy O jelzetű „kartonra”.¹⁷ A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy Marsigli egy katonai, politikai, életrajzi, valamint tudományos iratokat tartalmazó személyi levéltárat hozott létre, melyet mozgalmas élete során igyekezett magánál tartani.¹⁸ Míg a császár szolgálatában állt, addig Bécsben helyezte azt el, majd később Bolognában. Azt is tudjuk, hogy leveleit a családi pecséttel zárta le, és legalább 1704-ig volt egy leveleskönyve is, melybe a levelek másolatait írta/íratta be.¹⁹

¹¹ A jegyzékeket lásd: BUB ms. *Marsili* 104. 40r–58r., 88r–126v.

¹² Uo: 42r–v., 45v., 51v–54r. Breitenbucher futárként biztosította Marsigli ezrede és a Habsburg udvar közti összeköttetést: *Stoye* 1994. 129., 326. o.

¹³ I. Lipótról, (aki 1705. május 5-én hal meg) még úgy ír, mint aki életben van (*Marsigli: Autobiografia*. 36. o.); ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy önéletírását 1705. augusztus 4-én fejezte be (uo: 231. o.). Lásd még: *Stoye* 1994. 158–159. o.

¹⁴ Ezek ma: BUB ms. *Marsili* 6., 8., 24., 29., 44., 50–55., 58., 81., 83., 87., 96., 109–113., 127–136. (ez utóbbi csak melléklet: *Marsigli: Autobiografia*. 229. o.), valamint a BUB ms. 2013., mely ma nem a Marsigli-hagyatékban található, de biztosan tudjuk, hogy Marsigli irata volt: *Fрати* 1928. 137–138. o. Ez utóbbit, valamint a 127–136. sz. kéziratokat az 1702 utáni, míg a többi, az ez előtti időszak leírásakor hasznosította Marsigli.

¹⁵ *Marsigli: Autobiografia*. 54., 213–218., 225. o. A BUB ms. *Marsili* 53–54., 58., 81. kéziratokról az önéletrajzban: *Autobiografia*. 229–230. o. A breisachi esetről: *Stoye* 1994. 238–263. o.

¹⁶ *Marsigli: Autobiografia*. 13., 107., 160. o. A BUB ms. *Marsili* 51. fol. 15–38.; 54., fol. 90–105.; 96D. számú kéziratokat említi.

¹⁷ A BUB ms. *Marsili* 52. fol. 643–666.; 53. fol. 572–606. iratokról lásd: *Marsigli: Autobiografia*. 32., 71. o.

¹⁸ Az önéletírásban említett azon kéziratok, melyek ma is megvannak a BUB-ban, arra engednek következtetni, hogy az életrajz írása közben is ugyanaz volt a szerkezetük, mint ma, és maga Marsigli alakította azt ki.

¹⁹ ASB *Notarile, Agostino Ignazio Pedretti. 5/9, Instrumenta 1717.*, nr. 15. Deposizioni Giovanni Battista Berrettoni. A családi pecsétről lásd még: BUB ms. *Marsili* 104. 123r.

Iratának másik egységét a gazdasági jellegű okiratok képezik, melyekre azonban ön-életírásában egyáltalán nem hivatkozik. Az apa, Carlo Francesco Marsigli (1620–1680) – aki hiába akart végrendeletében Luigi Ferdinándnak kedvezni – halála után a fiúk nem osztották szét a csekélyke vagyont. Miután kicsapongó testvérük Ippolito Domenico (1653–1682) meghalt, a megmaradt testvérek (Antonio Felice, Luigi Ferdinando és Filippo Nerio) úgy döntöttek, hogy törvényesen osztják fel egymást közt a család régi tartozásainak terhét.²⁰ A családi birtokok elosztására azonban csak 1693-ban került sor. Ekkorra Marsiglit már ezredessé nevezték ki, és ezzel katonai karrierje és gazdasági helyzete is konszolidálódott. Mégis a családi vagyonból a legjobban jövedelmező birtokot, a Bologna melletti Castel Maggiore-t kapta meg.²¹ E gazdasági tranzakciókra vonatkozó gyűjtemény bérbe adott ingatlanokról szóló főkönyvi bejegyzéseket, előjegyzési naplót, nyugtákat, váltókat és egyéb gazdasági, adminisztratív feljegyzéseket tartalmazott.²² Mennyiségét tekintve nem lehetett túlságosan nagy, hisz 1708-ban a család titkárának Nicolò Maria Guicciardininak a halálakor, annak testvére Domenico, az egész irattárat „az ezredes úr [Luigi Ferdinando Marsigli] politikai, tudományos és családi kéziratával, rajzaival valamint nyomtatványaival együtt” egy zsákban adta át Filippo Nerio Marsiglinak. Néhány évvel később, a testvérével támadt viszály során Luigi Ferdinando Marsigli hat vékányi iratanyagról beszélt, ami kb. 236 liternek felel meg, azaz ma egy folyóméter levéltári anyagnak.²³

A gazdasági-adminisztratív levéltár iránt, mely mindig Bolognában maradt, Marsigli kevés érdeklődést mutatott, ahogy egyébként saját személyi vagyonának kezelésére sem fordított sok időt.²⁴ Annál több figyelmet szentelt tudományos gyűjteményének, melybe főleg az életrajzi, a tudományos és a politikai vonatkozású iratokat helyezte el.²⁵ Ha csak tehetett, ezt mindig magánál tartotta. 1708-ban, amikor úgy döntött, hogy Franciaországban lepedik le, gyűjteményének ezt a részét Firenzébe küldte, azzal a céllal, hogy onnan Livornón át Marseille-be postázzák. A küldemény azonban mégsem érkezett meg Franciaországba, mert Marsiglit épp akkor kérte fel XI. Kelemen pápa az itáliai félszigetre bevonuló Habsburg csapatok elleni harc megszervezésére.²⁶ Mindezek ellenére 1704-ben, azért, hogy Bécsben a breisachi ügy felülvizsgálatát elindíthassa, még arra is hajlandó

²⁰ A Marsigli családról lásd: BCB *Fondo Fantuzzi*, b. 30. fasc. 1. Geneológiai táblák: uo. ms. B. 698. II. nr. 79. A bolognai levéltárban: ASB, *Giuseppe Guidicini*: Alberi genealogici. nr. 80–81. Lásd még: BUB: *Centenario Marsiliano*. b. VI. inc. *Agostino senatore*; BUB ms. 770. vol. XXXII–XLIX. Carlo Francesco Marsigli-ről lásd: *Marsigli*: Autobiografia. 30. o.; BUB ms. 770. vol. XL. 621–622., 640–641., 653. o. Az elsőszülött Ippolito Domenicóról uo: vol. XXXIX. 829–831. o., vol. XL. 225–229., 253. o.; *Aldobrandino Malvezzi*: Bolognesi a Parigi nel 1682. *Strenna storica bolognese*, 5. (1955) 159–163. o. Antonio Felicéről (1651–1710) lásd: *Marta Cavazza*: Marsili (Marsigli) Antonio Felice. In: *Dizionario*. Vol. LXX. 2008. 751–758. o. Filipp Nerióról (1662–1729) még nem készült tanulmány. Az 1682. évi osztozkodásról: Alla Sacra congregazione particolare deputata da nostro signore dell’Ill.mi. e R.mi Signori li Monsignor Ansaldo, Falconieri, Amadori, Ansidei e Gentili per il Co: Filippo Nerio Marsilij, Sommario, s. I. 1713., másolata: BUB: *Antica segnatura Aula V. Fol. 892. b.* „Familiarum Bononiensium iura, privilegia, documenta, genealogiae II” fasc. Marsili, nr. 30.

²¹ Marsigli karrierjének 1693. évi felíveléséről: *Marsigli*: Autobiografia. 167–169. o.; *Stoye* 1994. 119. o.; *Piero Del Negro*: Luigi Ferdinando Marsili e le *armes savantes* nell’Europa tra Sei e Settecento. In: *La politica, la scienza, le armi*. 101–147. o.; BUB ms. *Marsili* 152. 179r.; ASB: *Tribunali civili*, *Giuseppe Gateano Gardini*. filza 167. nr. 39–43., nr. 128–129.; *Marsigli*: La schiavitù [...] sotto i tartari e i turchi da lui stesso narrata. A cura di *Emilio Lovarini*. Bologna, 1931. 1–53., 153–173. o. A birtokokról: BUB ms. *Marsili* 126.

²² BUB ms. 152. 178r–193r.; ms. 3885. nr. 22. ASB: *Notarile, Agostino Ignazio Pedretti*. 5/9. Instrumenta 1717. nr. 15. deposizione di Tommaso Simiani.

²³ BUB ms. 3885. nr. 22. Lásd még: BUB ms. 152. 186v. A bolognai véka mértékegysége: 39,3224 liter. Lásd: *Angelo Martini*: Manuale di metrologia ossia misure, pesi e monete in uso attualmente e anticamente presso tutti i popoli. Torino, 1883. 92. o.

²⁴ ASB: *Notarile, Notaio Agostino Ignazio Pedretti*. 5/9. Instrumenta 1717. nr. 15. deposizione di Tommaso Simiani. Vö. még: *Marsigli*: Autobiografia. 30. o.

²⁵ BUB ms. 152. 180v.

²⁶ BUB ms. 3885. nr. 22.; ms. 152. 178r–193r. Vö. még: *Marsili*: Scritti inediti. Bologna, 1931. 131. o.

volt, hogy a család titkáranak, Guicciardininak szabad kezét adjon arra, hogy szükség esetén, a tudományos gyűjteményt is áruba bocsássa. Marsigli így szeretett volna pénzt szerezni az újabb per megindításához, hisz a császári hadbíróság nem csak katonai rangjától fosztotta meg, hanem a Monarchia területén található összes javait és jövedelmét elkobozta. Később azonban hálásan vette tudomásul, hogy titkára és testvére, Filippo Nerio, nem éltek ezzel a lehetőséggel.²⁷

A gyűjtemény két része aszerint is elkülöníthető, hogy kiket bízott meg Marsigli azok kezelésével. Az adminisztratív iratanyagot kezdetben (1693–1695 között) kisebbik testvére, Filippo Nerióra, később pedig bátyjára, Antonio Felicére és egy bizonyos Camillo Boccadiferróra bízta. 1697–1708 között, a már említett titkár, Nicolò Maria Guicciardini és az őt időnként helyettesítő Tommaso Simiani kezelte az anyagot, a család mindenkori legtekintélyesebb fejének a felügyelete alatt. Ez kezdetben a bolognai katedrális főesperese, Antonio Felice volt, akit, miután a pápa Perugia püspökének nevezett ki (1702), Filippo Nerio követett a család élén.²⁸ A gyűjtemény „tudományos” része fölött a fizikus és matematikus Vittorio Francesco Stancari őrködött éberben, aki egyben a Marsigli család palotájában épült csillagvizsgáló öre is volt. Stancari levéltári munkájáról kizárólag csak Marsigliinak számolt be.²⁹

Úgy vélem, 1708-ra a politikai-kulturális vonatkozású iratanyag elrendezése nagyjából befejeződött. Természetesen Marsigli már 1705 előtt is kezdeményezte az iratok elrendezését, amint arról egy 1702-ből való rendezési utasítás is tanuskodik. Az iratokról azonban az első komoly jegyzéket 1708-ban Stancari állította össze, mikor Marsigli elhatározta, hogy Dél-Franciaországba telepedik át.³⁰ Ebből világosan kiderül, hogy milyen kéziratosokat, milyen rendezőelv alapján kötöttek egybe: az alapsorozatot a Marsigli életrajzára vonatkozó, kronologikusan kilenc kötetbe rendezett iratok alkották,³¹ melyekhez egy tárgymutató is tartozott. A mutató alapján könnyen kideríthető, hogy a fenti kötetekből hiányoztak azon munkák kéziratai, melyeken Marsigli 1708-ban még épp dolgozott. Szintén hiányoztak a térképek, Marsigli levelezése, valamint a szegényteljes katonai lefokozásához kapcsolódó bőséges dokumentáció, melyet azonban Marsigli igyekezett minél szélesebb körben terjeszteni Európában.³²

A fentiek alapján azt hiszem könnyen meghatározható, hogy Marsigli milyen szerepet szánt személyi levéltára három gócpont köré csoportosítható részeinek. Az első részbe a

²⁷ Alla Sacra congregazione particolare deputata da nostro signore dell' Ill.mi, e R.mi Signori li Monsignori Ansaldo, Falconieri, Amadori, Ansidei e Gentili per il Co: i. m. nr. 8-10; Alla Sacra congregazione particolare deputata da nostro signore dell' Ill.mi, e R.mi Signori li Monsignori Ansaldo, Falconieri, Amadori, Ansidei e Gentili fra il Co: Filippo Nerio Marsilij et il Sig. Generale Conte Luigi Ferdinando Marsilij. Memoriale. s. l. 1713.: másolat BUB antica segnatura Aula V. fol. 892. b. „Familiarum Bononiensium iura, privilegia, documenta, genealogiae II” fasc. Marsili, nr. 5.

²⁸ A Simianira, valamint Boccadiferróra (a Marsigli család bizalmasa) vonatkozó adatok hiányoznak [Filippo Carlo Sacco]: I signori anziani consoli, e gonfalonieri di giustizia della città di Bologna dall'anno 1670 sino a tutto l'anno 1732 [...]. Bologna, [1732]. A család titkáiról: BUB ms. 152. 178r–180r.; Alla Sacra congregazione particolare deputata da nostro signore dell' Ill.mi, e R.mi Signori li Monsignori Ansaldo, Falconieri, Amadori, Ansidei e Gentili per il Co: i. m.; BCB: *Fondo Fantuzzi*. b. 30. fsc. 4. ins. „Nota di varie robbe mandate a Bologna in una cassa sotto nome di monsignor Marsiglii, archidiacono di Bologna, e raccomandate al signor Cherubino Caprara, Venezia, e marcata M'M numero 99.”; Humanities Research Center-University of Texas (a továbbiakban: HRC) ms. *Ranuzzi*, Phillipps b. 12735. nr. 128–129.

²⁹ BUB ms. 3885. nr. 22.; Stancarirol: *Giovanni Fantuzzi*: Notizie degli scrittori bolognesi. Bologna. Vol. VIII. 1790. 41–53. o.

³⁰ BUB ms. *Marsili* 107.; BUB ms. 3885. nr. 22.

³¹ A jelenlegi BUB ms. *Marsili* 51–58. számú kéziratoknak felelnek meg.

³² BUB ms. 166. nr. 7.; BCB ms. B. 3583.; HRC, ms. *Ranuzzi*, Phillipps b. 12694, b. 12879. nr. 88; British Library London (a továbbiakban: BLL) ms. *Additional* nr. 16465. 63–65. o., nr. 16467. 79–84. o., nr. 16474. 398–400. o. A BUB ms. *Marsili* 107 kolligátumból a kötés után kitéptek 32 lapot, kézenfekvő azt feltételezni, hogy ez volt a breisachi ügyről szóló rész.

gazdasági-adminisztrációra és a napi folyó ügyekre vonatkozó iratok tartoztak. Gyakorlati jellegű iratanyagról van szó, mely főleg arról tanuskodik, hogy Marsigli miként biztosította saját maga számára az anyagi megélhetéséhez szükséges (főleg 1704 után) eszközöket. Ahogy már említettem, levéltárának ez a része érdekelte Marsiglit a legkevésbé. A gyűjtemény második csoportjába tartoztak Marsigli műveinek kéziratai, a térképek, valamint az önéletírás alapjául szolgáló dokumentáció, melyből egy szegény bolognai nemes család másodszülött fiának – aki apja tanácsára lemond a házasságról, hogy aztán az elszegényedés elől menekülve Isten és a császár szolgálatába szegődjön, mint tudós és katona – élettörténete rekonstruálható.³³ Marsigli gyűjteményének ez az életrajzi-politikai-tudományos jellegű iratanyaga képezi a legrégebbi magját, mely egyben a szerző nemzetközi politikai, katonai és tudományos hírnevének a megalkotására is szolgált. És ezek után következett a breisachi szegény, mely Marsigliinak a már-már éledező hírnevét zúzta szét, nyilvánosan megszégyenítve egy ártatlan katonát. Arról nem is beszélve, hogy anyagilag is a tönk szélére jutott: az elkobzott javainak érték elérte a 92 000 lírát, emellett a katonai eljárás költsége 50 000 lírájába került a családnak.³⁴ A breisachi kalandnak köszönhetően alakult ki a gyűjtemény harmadik része, mely az 1704. évi katonai rangfosztása után keletkezett iratokat tartalmazta, melyek talán a legfontosabbak voltak az adott pillanatban Marsigli számára. Az önéletírásra hárult volna az a feladat, hogy az 1704-ben kettétört életszakaszt koherens elbeszéléssé formálja.

A Marsigli-gyűjtemény sorsa

Élet, hírnév, becsület: a levéltár három magjának szánt különböző szerepekről árulkozik a gyűjtemény későbbi története is, mely hála a bolognai egyetemi könyvtárban, valamint a bolognai állami levéltárban fennmaradt forrásoknak, elég jól rekonstruálható. 1712-ben a bolognai tudományos akadémia felállításának szándékával Marsigli Bologna városának adományozta gyűjteményének legnagyobb részét: csillagászati, matematikai, fizikai és hadászati műszereit és feleszerelésiet, régészeti leleteit, valamint könyveit és kézirateit.³⁵ No, de pontosan milyen kézirateit is? Az átadási jegyzőkönyv szerint: „plurium manuseriptorum ad res physicas, et civiles spectantium: necnon plurium figurarum, seu typorum ad praedictorum generum argumenta pertinentium, sunt vero omnia ista italico idiomate.”³⁶ A későbbi bolognai tudományos akadémia (Istituto delle Scienze) könyvtárba (ma a BUB), ahogy az az átadási jegyzőkönyvhöz mellékelte listából is kiderül, a Marsigli-gyűjtemény második (tudományos-életrajzi) része került, néhány térkép társaságában, nagyjából az 1708-ban készült leltári rendezés szerkezetét megőrizve.³⁷ 1717 előtt a gyűjteményt csekély mértékben átrendezték, ahogy erről a Giovanni

³³ *Marsigli: Autobiografia*. 7–8., 15–16., 21–27. o., *Emilio Lovarini: Prefazione*. In: *Marsigli: Autobiografia*. (A továbbiakban: *Lovarini: Prefazione*.) 18–19. o.

³⁴ BUB ms. 152. 178r–193v.; ms. 3885. nr. 22–23. E két kézirat a bolognai levéltárból került a BUB-ba: Alla Sacra congregazione particolare deputata da nostro signore dell' Ill. mi. e R. mi Signori li Monsignori Ansaldo, Falconieri, Amadori, Ansidei e Gentili fra il Co.; Alla Sacra congregazione particolare deputata da nostro signore dell' Ill. mi. e R. mi Signori li Monsignori Ansaldo, Falconieri, Amadori, Ansidei e Gentili per il Co.; i. m. nr. 25. Ezekben van szó a Bécsben elkobzott javak értékéről, és Marsigli Filippo testvére iránti hálálkodásairól. Az egész anyag megtalálható még: HRC ms. *Ranuzzi*, Phillipps b. 12887. nr. 23.

³⁵ Instrumentum donationis Illustrissimi et Excellentissimi viri domini comitis Aloysii Ferdinandi de Marsiliis favore illustrissimi et excelsi senatus et civitatis Bononiae in gratiam Novae in Eadem Scientiarum Institutionis. [Bononiae, 1712.] Másik példány Giacomo Antonio Bergamori jegyző másolatában: BUB ms. *Marsili* 146. (A továbbiakban: Instrumentum.) A kéziratok felsorolása: 41–45. o.

³⁶ Instrumentum. 42. o. Valójában, ahogy az a leltári jegyzékből kiderül, német, latin, török nyelvű iratok, valamint román és horvát szójegyzékek is voltak az iratok közt.

³⁷ Az Istitútoról: *Cavazza* 2008. A könyvtár történetéről: *Franca Arduini: La storia della biblioteca*. In: *Le grandi biblioteche dell'Emilia-Romagna e del Montefeltro*. I tesori di carta. A cura di *Giancarlo Roversi*,

Domenico Bacialli jegyző által készített leltár is tanúskodik. Bacialli azt is feljegyezte, hogy ekkor hol és miként nyúltak bele a gyűjtemény szerkezetébe: az eredetileg 7. kötetet például hét, míg a 13. kötetet nyolc kolligátumra bontották szét; a 23–24. köteteket pedig összevonták. Így ekkor összesen 128 kötetbe kötött kolligátumból állt a Marsigli-gyűjtemény.³⁸ A következő (valamikor 1717 és 1720 között végbement) revízió alkalmával készült részletesebb listából kiderül, hogy ekkor még 38 kötetettel bővült a gyűjtemény, és így lett összesen 166 kötet. A leltári jegyzőkönyvből az is világos, hogy a párizsi akadémia visszaküldte az *Histoire physique de la mer* című kötetet, melyet Marsigli azért vitt magával Párizsba, hogy kiegészítő jegyzetekkel lássa el.³⁹ Ez egyben azt is jelenti, hogy ekkor még korántsem mondhatjuk lezártnak a gyűjtemény történetét. Igaz ugyan, hogy Marsigli megtiltotta a könyvek, kéziratok és minden egyéb felszerelés kölcsönzését, de saját magát felmentette e tiltás alól. Ezért, ha munkájához szüksége volt rá, akkor könyveket és kéziratokat is vitt el a gyűjteményből, ahogy újabb anyagokat is helyezett el benne.⁴⁰ Bizonyíték erre Marsigli első biográfusa, Louis Dominique de Quincy, aki azt írja, hogy a bolognai akadémia elnöke, Matteo Bazzani a Marsigli halálos ágya körül álló professzorokat arra kérte, hogy legyen majd gondjuk azon kéziratok visszaszerzésére, melyeket Marsigli kikölcsönzött a gyűjteményből. Quincy szerint a *Stato militare dell'Imperio Ottomano*, az *Histoire physique de la mer* és az *Osservazioni intorno al Bosforo tracio* című művekről volt szó.⁴¹ Így történhetett meg az, hogy az 1712. évi listán szereplő egyes kéziratok ma nem a Marsigli-hagyatékban, hanem más fondokban találhatóak a bolognai egyetemi könyvtárban; egyesek megvannak ugyan, de a felületes információk és az újrendezések miatt lehetetlen őket azonosítani, míg mások egész egyszerűen eltűntek.⁴² A Quincy által 1741-ben leírt állapot valójában megegyezett az

Valerio Montanari. Casalecchio di Reno, 1991. 79–98. o. A kéziratgyűjtemény történetéről: *Rita De Tata*: „Per Istituti aedes migraverit.” La collocazione dei manoscritti della biblioteca Universitaria di Bologna dalle origini ai nostri giorni. *L'Archiginnasio*, 88, (1993) 323–418. o. (A továbbiakban: *De Tata* 1993.)

³⁸ A rendezésről lásd: BUB ms. 421. 2v–3r., 4r–v., 8v. Ezeket a helyeket később egy kéz – mely minden bizonnyal az Istituto könyvtárosaé, Ludovico Montefani Capraráé volt – megjelölte. Lásd: *De Tata* 1993. 340–341. o.

³⁹ A leltárt lásd: BUB ms. 417. (az idézetek: 41r., 42r.) A datálásról: Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia. Vol. XVII. A cura di Ludovico Frati. Forlì, 1910. 119. o. Hasonló leltárjegyzék található még: ASB: *Assunteria d'Istituto. Diversorum*. b. 20. fasc. 6. A szóbanforgó mű: *Marsigli: Histoire physique de la mer* [...]. Amsterdam, 1725. (A mű kéziratát lásd: BUB ms. *Marsili* 97–98.) A leltározásokról lásd még: BUB ms. 595. Y. 2., 13r–v.; BUB ms. 421; BUB ms. 417. 19r–v.

⁴⁰ Instrumentum. 109. o. Lásd még a bolognai levéltárban az alábbi két iratot: ASB: *Assunteria d'Istituto, Diversorum*. b. 19. fasc. 4., ins. Carte riguardanti la biblioteca e il bibliotecario abate Alessandro Branchetti, inc. Inventario di libri consegnati al signor dottore Alessandro Branchetta come bibliotecario dell' Instituto delle Scienze, da unire alla libreria del medesimo Istituto e da custodire come parte della libreria medesima. Az 1727. évi leltárról, valamint az 1727–1728. évi kisebb könyvadományokról lásd: BUB ms. 2047. 246r–329v., 474r–483v.

⁴¹ *De Quincy* 1741. Vol. II. 261–263. o.; Bazzaniról: *Giovanni Fantuzzi*: Notizie degli scrittori bolognesi. Bologna. Vol. I. 1781. 400–402. o.; Az említett *Marsigli* művek: *Histoire*. i. m.; *Osservazioni intorno al Bosforo Tracio* ovvero Canale di Costantinopoli, rappresentate in lettera alla sacra real maestà di Cristina regina di Svezia [...]. Roma, 1681.; *Stato militare dell'Imperio Ottomano*, incremento e decremento del medesimo [...]. L'Aja, 1732. (kézirata ma: BUB ms. *Marsili* 96D. 111, 112). A kevésbé ismert *De Quincy*ről lásd: *Stoye* 1994. 286., 343. o.

⁴² Így például *Biagio Bagni*: Cronica di Cento c. műve valószínűleg a mai BUB ms. 210. sz. kézirata (lásd: BUB ms. 417. 21r.) A Capitolazioni fra li tredici cantoni svizzeri c. kézirat ma azonban már nincs meg (BUB ms. 417. 21r.) Úgy tűnik, hogy az eredeti 128 db kéziratból az újjárendezése során főleg a „keleti” (török, örmeny) kéziratokat, a térképek nagy részét, valamint néhány egyéb kéziratot emeltek ki. (Így például *Bartolomeo Alberti*: Il cacciatore bolognese c. művét, melynek modern kiadását lásd: *Il cacciatore bolognese* ovvero brevi notizie intorno alla generazione degli ucelli e a' vari modi più facili o sicuri per prenderli in buon numero [...]. A cura di *Giulio Brighenti*. Bologna, 1929. Kézirata: BUB ms. 96.). Más kiemelt művekről. BUB ms. 319.; BUB ms. 935.; BUB ms. 417., 23r., 30r.; BUB ms. 421. 15v. Ezek ma a Dipartimento di Astronomia di Bologna (törölni) dell'Università di Bologna könyvtárában találhatóak. Lásd: *Enrica Baiada*: Notizie sull'origine e lo sviluppo della Specola bolognese e delle sue strumentazioni negli archivi cittadini. In: *Gli strumenti nella storia*

1720. évi gyűjteményszerkezettel. A XVIII. század közepéről azonban már vannak olyan adatok, melyek azt mutatják, hogy ekkor egy újabb rendezés történt.⁴³ 1760-ban, majd 1785-ben Ludovico Montefani Caprara könyvtáros rendezte és katalogizálta az anyagot, melyről 1767-ben Marsigli második monográfusa, Giovanni Fantuzzi is készített egy katalógust *Catalogo e notizie dei manoscritti del conte Luigi Ferdinando Marsili* címmel. Ezeknek köszönhetően alakult ki a Marsigli gyűjtemény mai szerkezete, melyet 1928-ban Ludovico Frati újból részletes katalógusban ismertetett.⁴⁴

A hagyaték megosztása: a breisachi esetre vonatkozó iratok

A bolognai egyetemi könyvtárban ugyanakkor gazdag anyag található a Marsigli-levéltárnak a breisachi estre vonatkozó anyagából is. Hol voltak ezek az iratok 1712-ben, a hagyaték odaajándékozásának idején? A leltári elismervényben Marsigli az alábbi megjegyzést tette: „rövidesen e város levéltárába lesznek elhelyezve egy dobozban azok az eredeti iratok, melyekre Marsigli gróf a breisachi esetről, a saját védelmében, kiadott munkájában hivatkozott, azért, hogy úgy a kortársak, mint az utánuk következők szabadon olvashassák és másolhassák azokat, természetesen csak a levéltár méltóságos vezetőinek engedélyével.”⁴⁵ 1720-ra azonban teljesen megváltozott a helyzet. A hagyaték ekkor készült leltárában a következőt olvashatjuk: „a breisachi esetről kinyomtatott védekezés megírásához használt összes kézirat és másolat a bolognai domonkos kolostor levéltárában található egy dobozban.” Az Istituto könyvtárában csak a domonkos atyáknak átadott anyagról készült lista másolata került elhelyezésre.⁴⁶ Marsigli Franciaországba tervezett kitepedése előtt, 1717-ben vitte át hagyatékának ezt a részét az Istituto könyvtárából a bolognai San Domenico kolostorba, a következő megjegyzéssel: „nemcsak a kortársak, hanem az utókor előtt is kötelességem, hogy a breisachi történetet elmesélő nyomtatott apológia megírásához felhasználjak dokumentumokat biztos és tiszteletreméltó gyűjteményben helyezzem el, hozzájuk adva még azokat az iratokat is, melyeket az érintettek

e nella filosofia della scienza. A cura di *Gino Tarozzi*. Istituto per i Beni artistici naturali culturali della Regione Emilia-Romagna. Bologna, 1983. 127–138. o.

⁴³ *De Quincy* 1741. Vol. III. 147–155. o.; ASB: *Assunteria d’Istituto, Diversorum*. b. 21. fasc. 7., ins. Varie legature fatte per la biblioteca dell’Istituto. 23. dicembre 1756. Nem teljesen egyértelmű, hogy Lovarini is ezekre az eseményekre hivatkozik: *Lovarini*: Prefazione. V–XI. o. A Ruinetti könyvkereskedő-dinasztiáról: *Euride Fregni*: Librai e botteghe di libri. In: Produzione e circolazione libraria a Bologna nel Settecento. Avvio di un indagine. Istituto per la storia di Bologna. Bologna, 1987. 295–310. o., különösen: 301–302., 305–309. o. A kéziratok korábbi bekötéseiről: Volume sesto de’ manoscritti del conte Luigi Ferdinando Marsigli coll’indice di tutte le scritte che ci si contengono. BUB ms. *Marsili* 94. 161r–163v. Ez a „hatodik” kötet valójában a jelenlegi BUB ms. *Marsili* 56. sz. kolligátum. Az indice-ben megjelölt kéziratok a jelenlegi 87–110. számú Marsigli-kolligátumokba kerültek bekötésre.

⁴⁴ A két leltárjegyzéket Ludovico Montefani Caprara nem írta alá, de ennek ellenére azok az ő munkái: *Catalogo dei manoscritti, alfabetico*. vol. MAR-MI. fasc.: Marsigli comes Ludovicus Ferdinandus Bononiensis. BUB ms. 3695. Fantuzzi Marsigli-életrajza 1768-ban már kész volt, lásd Flaminio Scarselli levelét Fantuzzihoz (1768. január 3.): BCB: *Fondo Fantuzzi*, b. 30. fasc. 1. Montefaniról lásd. *De Tata*: 1993. 346–370. o.; Fantuzziról: *Alfeo Giacomelli*: Fantuzzi, Giovanni. In: *Dizionario*. i. m. vol. XLIV. 1994. 716–723. o.; Fantuzzi leltára ma lappang. Marsigli feljegyzése (Memoriale informativo) a testvérével, Filippo Nerióval való esetről: BUB ms. 3965. 74v.

⁴⁵ BUB ms. 421. 30v. A bolognai városi tanács az Assunteria d’archivio-t bízta meg a városi levéltár kezelésével: *Zanni Rosiello*: L’Archivio, memoria della città. In: *Storia di Bologna*. Vol. III. t. I. 2008. 413–445. o. Marsigli apológiája Breisachról: *Informazione* [...] sopra quanto gli e [sic] accaduto nell’affare della resa di Brisacco [...]. [Zug], [1705].

⁴⁶ BUB ms. 417. 41v. Ismeretlen kéz megjegyzése: „elutazás előtt átadni” a leltár másolatát (uo. 42r.) Ha a leltár 1720 előtt készült, akkor ez a megjegyzés Marsigli tervezett hollandiai és angliai útjára vonatkozhat. (Vö. *Stoye* 1994. 291–303. o.) A leltárról készült másolat ma nincs a BUB-ban.

való tisztelem jeléül nem kívánok nyilvánosságra hozni: hivatalos okiratokat, pápai körleveleket és egyéb okmányokat.”⁴⁷

A hagyaték megosztása se nem véletlen, se nem öncélú, hanem határozott koncepció szerint történt: a politikai és tudományos jellegű iratok elhelyezése az Istituto-ban a szerzőjük hírnevét, míg az inkvizícióban jeleskedő domonkosoknak átadott dokumentáció annak becsületét voltak hivatottak képviselni. Ez utóbbiak iránt egyébként Marsigli különös tisztelettel viseltetett. A hagyaték kezelését illetően teljesen mellőzte Marsigli a bolognai városi tanácsot, jöllehet az rendszeresen ellenőrizte, Marsiglival együtt, az Istituto-t és annak gyűjteményét.⁴⁸ Mindezek ellenére Marsigli a hagyaték mindkét részét a nyilvánosságnak szánta. Az 1712-ben készült ajándékozási jegyzék kilencedik fejezetében az áll, hogy mindenki szabadon tanulmányozhatja az Istituto-ban elhelyezett anyagot. 1717-ben a domonkosoknak átadott rész tekintetében Marsigli megtiltotta a kölcsönzést (kivéve saját magát), de az megengedte, hogy „a rokonok, az örökösök és minden érdeklődő ingyen másolatot készítsen az eredeti iratokról”. Csupán annyi kikötése volt, hogy a Breisachra vonatkozó eredeti anyag „olvasásánál és másolásánál mindig legyen jelen egy szerzetes”.⁴⁹ Az 1717. évi lista alapján ma is pontosan meghatározható, hogy milyen iratokat adott át Marsigli a domonkosoknak: ezek jelenleg a bolognai egyetemi könyvtár Marsigli-hagyatékának a 121–143., valamint a könyvtár általános kéziratfondjának a 2013. számú kéziratai. A domonkosoknak átadott anyag 1717 után is bővült. Így például 1721-ben Marsigli egy nyomdagépet adományozott a kolostornak.⁵⁰ Quincy, aki egyébként gyakran pontatlan adatokat ad meg, néhány, a holland mocsarak lecsapolásáról szóló iratról tesz említést, melyeket Marsigli a Londonból Hollandiába tett utazása alkalmával (1721–1723) készíthetett.⁵¹ A jelenlegi 97A és 99A számú Marsigli-kéziratokról van szó, melyek az 1712. évi adományozási listán nem szerepelnek, tehát azután kerültek csak be a gyűjteménybe. A Marsigli-hagyaték az a része 1798. június 1-jéig maradt a domonkosok birtokában. Ekkor a Ciszalpin Köztársaság (Repubblica Cisalpina) direktórium elrendelte az egyházi gyűjtemények felszámolását. A Marsigli-anyagot a domonkosoktól a Reno-i (folyó Bologna mellett) kerületi kulturális bizottság vette át, melytől Giovanni Aldini, az Istituto (mely időközben Istituto Nazionale lett) könyvtárosa 1799. május 22-én szerezte vissza a bolognai tudományos intézet számára. Egy hónappal később azonban „Luigi Marsigli polgártárs azzal a kéréssel fordult az intézményhez, hogy a család személyes ügyeire vonatkozó iratait adják ki neki.” Az iratok kiválogatását ismét Aldinira bízta a kerületi vezetés, így 1799 októberében saját házában adta át a családnak a kért anyagot. Az Istituto könyvtárában maradt anyagot, az ideiglenes osztrák kormányzás által újonnan kinevezett könyvtárosnak, Antonio Magnani apátnak adták át. Ezúttal azonban sem jegyzék, sem átvételi elismervény nem készült az iratokról.⁵²

⁴⁷ ASB: *Demaniale*, b. 129/7463. fasc. 22. A megjegyzés: uo. *Notariale*, *Agostino Ignazio Pedretti*, 5/9. Instrumenta 1717. nr. 16.

⁴⁸ A bolognai inkvizícióról: *Guido Dall'Olio*: L'attività dell'Inquisizione di Bologna dal XVI al XVIII secolo. In: *Storia di Bologna*. Vol. III. t. II. 2008. 1097–1176. o. A bolognai domonkosokról: *Alfonso D'Amato*: I Domenicani a Bologna. Bologna, 1988. (A továbbiakban: *D'Amato* 1988.) Marsigli kapcsolatai a domonkosokkal: *Uő*: I Domenicani e l'Università di Bologna. Bologna, 1988. 577–588., 591–592. o.; BCB: ms. B. 132., 2389–2414. o.; ms. B. 3871. nr. 1–3. Marsigli vallásosságáról: ASB: *Assunteria d'Istituto*, *Diversorum*. b. 18. fasc. 3: Informazione al padre reverendissimo Glose, generale dell'ordine Domenicano, sopra più punti per stabilire la commemorazione di 25 in 25 anni dello stabilimento dell' Instituto bolognese delle Scienze et arti protetto da san Tomaso d'Aquino. Lásd még: *Marsigli*: Autobiografia. 104–105., 176–177., 190. o., *Stoye* 1994. 278–290. o.

⁴⁹ Instrumentum. 109. o.; A két idézet: ASB: *Demaniale*, 129/7463. fasc. 22. 4r.

⁵⁰ ASB: *Demaniale*, 129/7463. fasc. 23. Az 1721. donációról: *D'Amato* 1988. 577–585. o.; *Venturino Alce*: La stamperia bolognese di San Tommaso d'Aquino. *Culta Bononia*, 6. (1974) 29–60. o.

⁵¹ *De Quincy* 1741. Vol. II. 13–14., 185., 236–238. o.

⁵² *Umberto Marcelli*: Saggi economico-sociali sulla storia di Bologna. Dal secolo XVI al XVIII. Bologna, 1962. 193–232. o.; ASB: *Amministrazione demaniale dei Beni nazionali*. b. 165. fasc. 5 Brumaio-10 Brumaio

Így aztán nehéz pontosan megállapítani, hogy mennyi iratot adtak át 1799-ben a Marsigli családnak. Az Istituto könyvtárában maradt anyag alig volt valamivel több, mint 1717-ben. Mindeközben kézen-közön is tüntek el iratok a gyűjteményből. De Quincy például azt írja, hogy „Hollandiából való visszatértek a tábornok [azaz Marsigli] átadta nekem feljegyzéseit, melyeket most is magamnál tartok”.⁵³

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a XVIII. század elején a Marsigli-gyűjtemény nyilvánosságnak szánt két része (a politikai tudományos, valamint a breisachi esetre vonatkozó iratok) már elnyertek egy olyan kulturális potenciált és értéket, melyek képesek voltak olyan képet sugározni szerzőjükről, mint amilyent az épp szeretett volna magáról közvetíteni. Ez a tudós katonának a képe, mely a mai napig meghatározza a Marsigli-ról való diskurzusunkat.

Marsigli önéletírása

Külön figyelmet érdemel ebben a kontextusban Marsigli önéletírása, melyet eddig elsősorban történeti forrásként, és nem olyan dokumentumként értelmeztünk, mely arra lenne hivatott, hogy Marsigli életútjának és gyűjteményének szerteágazó történetét egységes elbeszéléssé forrassza össze.⁵⁴ Az önéletírás egyetlen példányának kézírata ma a bolognai Egyetemi Könyvtár Marsigli-gyűjteményében található (ms. *Marsili* 145.) A mű két kötetből áll, melyet két külön kéz jegyzett le. Az első kötet teljesen, míg a második részben a másolók írása. Milánóból való távozása (1705. augusztus 4.) előtt Marsigli diktálta le a másolóknak az önéletírás már elkészült részeit, a következő megjegyzéssel: „Milánóból való távozással életemben új szakasz kezdődik, melyet ugyanúgy le fogok jegyezni, mint ezt az előbbit.” Természetesen az önéletírás következő része így kezdődik: „Életem folyásának leírása 1705-től. III. kötet, melyet saját kezemmel írtam és O jeltzettel jelöltem.”⁵⁵ Mindebből teljesen világos, hogy Marsigli 1705-től kezdődően folytatta önéletírását, immár a másolók nélkül. A probléma csak az, hogy a ma meglévő második kötet nem az 1705., hanem *ex abrupto* az 1710. évi események leírásával kezdődik. A kézirat régi lapszámozása alapján az is nyilvánvaló, hogy az önéletírásból 115 lap eltűnt, épp az a rész, melyben az 1705–1710 közötti eseményeket jegyezte le Marsigli. Az önéletírás jelenleg meglévő kézírata a következő megjegyzéssel zárul: „Az átadási jegyzőkönyvet összeállítani és befejezni az 1711. évet.”⁵⁶ Ez arra enged következtetni, hogy Marsigli tovább tervezte írni saját életrajzát. Emellett az önéletírásban elmesélt élettörténet híven követi az egész gyűjtemény megszerkesztésének történetét. Önéletírását eredetileg azért kezdte írni Marsigli, hogy a breisachi eset után bebizonyítsa ártatlanságát, később azonban a második részben a hangsúlyokat eltolta a saját tudományos hírnevének felépítése irányába. Az önéletírás kézírata nem volt sem az 1712-ben az Istituto-nak ajándékozott, sem az 1717-ben a San Domenico kolostorban elhelyezett anyagban. Az 1720-ban készített leltárban viszont a következőket olvashatjuk róla: „van még egy vaskos kötet, melyben mindent leírt, ami

VII, ins. 186. Az idézett szövegrész: uo. *Archivio napoleonico*. b. IV/20. 9r–v., 97v–98r. Vö. még: uo. b. VI/1. 61v–62v.; uo. *Assunteria d'Istituto, Diversorum*. b. 19. fasc. 9. inc. 3 ottobre 1799. in Istituto. A Deputazione amministrativa dell'Istituto 1801. augusztus 7-i jelentése a Reno-i kerületi bizottsághoz: *Archivio napoleonico*, b. XI/292. Aldiniről: *Mario Gliozzi*: Aldini, Giovanni. In: *Dizionario*. Vol. II. 1960. 90–91. o., Magnianiről: *De Tata* 1993. 370–377. o. Luigi Marsigli (1760–1843) Marsigli testvérének, Filippo Nerionak a dédunokája volt. A családi geneológiáról: BCB: *Fondo Fantuzzi*, b. 30. fasc. 1.; uo. ms. B 698. II. nr. 79.; *Guidicini*: Alberi genealogici. ASB: nr. 80–81.; BUB: *Centenario Marsiliano*. b. VI. inc. Agostino senatore.

⁵³ *De Quincy* 1741. Vol. II. 167. o. Az átadott feljegyzéseket még nem sikerült azonosítani.

⁵⁴ Kivéve *Sotye* 1994. 158–159. o. *Lovarini*: Prefazione. V–XI. o.

⁵⁵ *Marsigli*: Autobiografia. 231., 233. o.

⁵⁶ *Marsigli*: Autobiografia. 233., 244. o. Vö. még: BUB ms. *Marsili* 145. vol. II. 235. o.

vele gyötrelmes életében történt, nem hallgatva el a titkos dolgokat sem, de szerénysége azt diktálja neki, hogy csak halála után hozzák azt nyilvánosságra. Kezeskedik azonban arról, hogy halála után a kézirat biztosan az Istituto könyvtárába kerüljön.⁵⁷

Marsigli minden bizonnyal azért tartotta magánál önéletírásának kéziratát, mert folyamatosan dolgozott rajta. A kézirat későbbi sorsáról azonban csak feltevéseink vannak. Elképzelhető, hogy ott volt azok között a befejezetlen művek között, melyeket halálos ágyán mutatott meg az Istituto tagjainak. Az sem kizárt, hogy – mivel nem tudományos, hanem olyan életrajzi műről van szó, mely sokak számára, akik szerepelnek benne, esetleg kínos lehetett – az Istituto és a rokonok (főleg Marsigli sógornője, Aurelia Marsigli, aki Filippo Nerio özvegye és a másik Marsigli-testvér, Carlo Francesco fiának gyámja volt)⁵⁸ megegyeztek abban, hogy az önéletírást a San Domenico kolostor jól őrzött levéltárában helyezik el. Közben eltűnnek a Marsigli életének legzavarosabb időszakára vonatkozó eseményeket leíró lapok: a Breisach utáni időszakról, a francia udvarral való kapcsolatáról, az 1708. évi háborúban elszenvedett kudarokról, testvérével Filippo Nerióval való viszályáról, valamint az Istituto megalapítása körüli bonyodalmakról van szó. Az is valószínűnek látszik, hogy az 1711 utáni történeésekről csak rövid feljegyzéseket készített Marsigli.⁵⁹ De Quincy néhány adata arra enged következtetni, hogy 1741-ben biztosan a domonkosok birtokában volt Marsigli önéletírása. Itt talált rá 1767-ban Giovanni Fantuzzi is, aki másolatot is készített róla. Ez alapján megállapítható, hogy már ekkor hiányzott belőle az említett 115 lap.⁶⁰ Azt nem tudjuk mikor és milyen körülmények között került az önéletírás kézírata a jelenlegi helyére, a bolognai egyetemi könyvtárba, de nagyon valószínű, hogy 1799-ben a domonkosoktól átvett többi anyaggal együtt.⁶¹ A Marsigli-ünnepségek alkalmával, 1930-ban sietősen adta ki Emilio Lovarni, sajnos minden tárgyi és szövegkritikai jegyzet nélkül.

A Marsigli-levéltár homályban maradt iratai

Említettem már, hogy Marsigli kevés figyelmet szentelt személyi levéltára gazdasági, adminisztratív vonatkozású iratainak. Ezek kezelését általában megbízható titkárainak engedte át.⁶² A sors iróniája, hogy, mivel testvérei közül ő halt meg utolsónak, végül nemcsak a saját, hanem az egész család adminisztratív levéltára rámaradt. Nyilván többet tudnánk a levéltárnak erről a részéről, ha ismernénk Marsigli végrendeletét, melyről De

⁵⁷ BUB ms. 417. 41v.

⁵⁸ Aurelia (megh. 1753) Alessandro Marsigli szenátor leánytestvére volt: BCB: ms. B 698. II. nr. 79.; *Guidicini*: Alberi genealogici. ASB: nr. 80–81.; BUB: *Centenario Marsigliano*. b. VI. inc. Agostino Senatore; Stoye 1994. 279. o.

⁵⁹ *Andrea Gardi*: La Valacchia nella *Descrittione delle Misie, Dacie e Illirico* di Luigi Ferdinando Marsigli (1698). In: Per Teresa. Studi e ricerche in ricordo di Teresa Ferro. A cura di *Giampaolo Borghello, Daniela Lombardi, Daniele Pantaleoni*. Udine, 2009. Vol. I, 589–623. o.; *Nagy Levente*: Dáciától a Magyar Monarchiáig. Luigi Ferdinando Marsigli Magyar királyság-koncepciója. *Hadtörténelmi Közlemények*, 122. (2009) 4. sz. 1055–1095. o.

⁶⁰ De Quincy többször megemlíti, hogy bizonyos Marsigli által írt *mémoires*-okat is felhasznált műve megírásához. Ez talán az önéletírás kézírata, vagy esetleg az Istituto-ban elhelyezett Marsigli-iratok valamelyike lehetett. A domonkosoknál elhelyezett Marsigli-iratok szerinte a breisachi eset „magyarázatát” tartalmazták. (*De Quincy* 1741. Vol. I. 36., 66. o.; Vol. II. 13–14. o. Fantuzzi másolata: BCB: *Fondo Fantuzzi*. b. 30. fasc. 1. Vö. *Fantuzzi* 1770. 3., 10., 210. o.

⁶¹ A XIX. század második felében már nem került sor újabb leltározásra (lásd: *Laura Miani – Maria Cristina Bacchi*: I fondi manoscritti e raccolte di incunabili e cinquecentine della Biblioteca Universitaria come fonti per la storia della cultura rinascimentale. *Schede umanistiche*, 3. (1989) 7–45. o. Az önéletírás kéziratát katalógusában jelzi Frati, aki valójában Fantuzzit követte: *Frati* 1928. 133–134. o. Vö. még: BUB ms. 3695.

⁶² Ilyen volt, például Domenico Pio Cavallina, vagy a De Quincy által említett Domenico Benati. Róluk lásd: BCB: *Fondo Fantuzzi*. b. 30. fasc. 4. ins.: Cavalina segretario del generale Marsigli; *De Quincy* 1741. Vol. II. 244. o.

Quincy csak ennyit mond: „hívatta a jegyzőt, unokaöccsét (a már említett Carlo Francescót) és néhány más közeli rokonát, akikkel közölte végakarátát.”⁶³ Utána De Quincy nyomban rátér arra a jelenetre, melyben a halottas ágy körül összegyűlő tudós férfiaknak adja át Marsigli tudományos kézíratainak még nála maradt darabjait. Az örökösök azonban megőrizték Marsigli személyi levéltárának adminisztratív részét.

Tudjuk például, hogy Fantuzzi 1767-ben Filippo Marsigli (Luigi Ferdinando Marsigli unokaöccse) jóvoltából használhatta a levéltárnak ezt a részét. Fantuzzi ekkor 150 levélről készített másolatot. Marsigli-életrajzában Fantuzzi negyvenszer idéz ezekből a levelekből, és azt is megígéri, hogy Marsigli tudományos levelezésének összes darabját közzéteszi, ezt azonban nem sikerül megvalósítania.⁶⁴ Azt is tudjuk, hogy ekkor a levelezés már a levélírók és a címzettek szerint kötetekbe és csomagokba volt rendezve.

Ezek után jó egy évszázadra Marsigli levelezése teljesen kiesett az európai tudományos közvélemény emlékezetéből. Amikor 1892-ben Áldásy Antal Bolognába érkezett, senki sem tudott semmit a Marsigli család magánlevéltáráról.⁶⁵ Áldásynak sikerült azonban felfedeznie, hogy a levéltár mégis csak létezik, és a Bevilacqua család tulajdonában van. A Marsigli család egyik leszármazottja, Elena Marsigli a XIX. század második felében Luigi Bevilacqua grófhhoz ment feleségül, és így került Marsigli személyi levéltára is a Bevilacqua család tulajdonába, melyet a bolognai állami levéltár akkori igazgatója Carlo Malagola rendezett.⁶⁶ A Marsigli levéltárnak ez a része főleg az Istituto történetére és a családi ügyleteire vonatkozó anyagot, valamint Marsigli levelezésének egy részét tartalmazta. Áldásy számára, akit főleg a Magyarországra vonatkozó adatok érdekelték, különösen ez utóbbi volt érdekes, annál is inkább, mert Bevilacqua gróf amúgy se engedte meg neki a másik két rész átkutatását. A tíz kötegnyi anyag az 1683–1726 évekből tartalmazta Marsigli levelezését testvéreivel és különböző európai tudósokkal. Áldásy hírt adott ugyan a levélgyűjtemény létezéséről, de – mivel tanulmánya egy magyar nyelvű folyóiratban jelent meg – az olasz tudományos közvélemény előtt teljesen ismeretlen maradt úgy Áldásy írása, mint Marsigli levéltárának a Bevilacqua családnál lévő része. Csak 1930-ban, a Marsigli centenárium alkalmával sikerült a szervező bizottságnak Albano Sorbelli, (a bolognai Archiginnasio könyvtárának akkori igazgatója) közbenjárásának köszönhetően bevonni Lamberto Bevilacqua herceget is a Marsigli kutatásokba.⁶⁷ A herceg beleegyezett abba, hogy Sorbelli közöl-

⁶³ *De Quincy* 1741. Vol. II. 261. o.

⁶⁴ *Fantuzzi* 1770. VI–VIII., 270., 334. o. Az idézett levelek: uo. 97., 330. o. A Fantuzzi által készített levél-másolatok: BCB: *Fondo Fantuzzi*. b. 30. fasc. 4.

⁶⁵ *Áldásy Antal*: Olaszországi történelmi kutatások. *Magyar Könyvszemle*, 17–18. (1892–1893) 240–277. o., különösen: 258–262. o. Áldásy szerint a gyűjteményt előzőleg már Thaly Kálmán is átnézte.

⁶⁶ Legalábbis Áldásy ezt állítja: uo. 261. o. Az anyag (főleg a levelezés) elrendezése azonban tizennyolcadik századnak tűnik. Vö. Archivio Ariosti Bevilacqua, Bologna (a továbbiakban: AABB) *Lettere spettanti al generale Marsigli*. b. 5. fasc.: *Diversi da dividere, anche per cose militari. Sembrano di caratteri noti, benché per ora non anco [?] riconosciuti. Una credesi d'Ansidei*, b. VII. m. 17. Az iratanyagra vonatkozó fenti cím lehet, hogy Fantuzzitól származik. Malagola és a Bevilacquák kapcsolatáról csak néhány szerény adat árulkodik: 1886-ban a család arra kérte Malagolát, hogy segítsen egy okmányt felkutatni Rómában: ASB: *Archivio della Direzione, Protocollo riservato*. b. 1888–1894. fasc.: *Materiale archivistico, scansioni, mobili e locali. Consegne, rivendicazioni e compre di carte*. prot. ris. 162. II. 1. Malagoláról lásd: *Commemorazione di Carlo Malagola. Atti e memorie della Deputazione di storia patria per le province di Romagna*, s. 4, 1. (1910–1911) 278–311. o.; *Repertorio del personale degli Archivi di Stato*. A cura di *Maurizio Cassetti*. Ministero per i beni e le attività culturali vol. I. Roma, 2008. 386–389. o. Elena Marsigli, a már említett Luigi Marsigli unokája volt: BUB: *Centenario Marsigliano*. b. VI. inc. Agostino senatore.

⁶⁷ A Marsigli bizottság iratanyaga: BUB: *Centenario Marsigliano*. b. I. fasc.: *Verbali delle sedute e documenti attinenti*. ins. 24. ore 16.30. Bevilacqua herceg az 1930. november 24-i ülésen vett részt először a bizottság munkálataiban, jöhet már egy évvel korábban (1929. november 14. ülés) kezdeményezték bevonását a Marsigli-ünnepségek megrendezésébe. Sorbelliről lásd: *Loretta de Franceschi*: *Biblioteche e politica culturale a Bologna*

jön a hagyatékából Marsigli fogságára vonatkozó nyolc levelet.⁶⁸ Amikor Sorbelli tudatta vele, hogy a Marsigli-levelezés kiadására sikerült 35 000 lírát kieszközölnie az olasz kormánytól, Bevilacqua herceg a tulajdonában lévő teljes Marsigli-anyagot Sorbelli rendelkezésére bocsájtotta.⁶⁹

A kiadás tervét 1931-ben ismertette Sorbelli nyilvánosan a bolognai egyetemi könyvtár akkor igazgatójával, Antonio Bosellivel közösen. 1932 elejére a kiadás pontos menete is kész volt: a három kötetre tervezett forráskiadványban főleg Marsiglinak az európai tudósokkal és értelmiségiekkel folytatott levelezése (az általa írt és kapott levelek egyaránt) került volna kiadásra magyarázó jegyzetekkel és néhány tuat levél fakszimiléjével együtt. Sorbelli és Boselli mellett a kiadásban részt vett volna még a matematikus Salvatore Pincherle (akkor épp a Marsigli bizottság elnöke, és számos tudományos akadémia tagja); a Marsigli önéletírását már kiadó Emilio Lovarini, valamint Michele Gortani, aki a geológus Marsigli-ról írt egy vasikos tanulmányt.⁷⁰ A munkálatok azonban az archigiminaso-i Fantuzzi-gyűjteményben lévő levélmásolatok átírása után megszakadtak, talán azért is, mert 1932. júliusában Lamberto Bevilacqua meghalt.⁷¹ A Marsigli-levéltárnak ez a része ismét a feledés homályába merült, olyannyira, hogy 1994-ben Marsigli angol monográfusa John Stoye azt írta róla: „egyszerűen eltűnt.”⁷² A helyzet ezzel szemben az, hogy Marsigli levelezése ma is a Bevilacqua család levéltárában van. A levélírók és a levelek tartalma alapján kilenc kötegbe osztott gyűjtemény kb. 1000 db levelet tartalmaz az 1703–1730 közötti évekből. Az anyagot valószínűleg még Fantuzzi rakta össze, majd Malagola rendezte újra; ezt látta Áldásy, és ezen dolgoztak 1931–1932-ben a levelezést kiadni szándékozók is. Ezek után nem kizárt, hogy a rendezetlen és a kutatók által is csak felületesen ismert Bevilacqua levéltárban még egyéb Marsigli-ra vonatkozó anyag is található: pl. az Istituto történetéről és a Marsigli

nella prima metà del Novecento: l'attività di Albano Sorbelli. Verona, 1994.; *Pierangelo Bellettini*: Momenti di una storia lunga due secoli. in Biblioteca comunale dell' Archiginnasio Bologna. A cura *Eiusdem*. Firenze, 2001. 9–50. o. Bevilacqua herceg (1861–1932) – aki 1931–1934 között Romagna tartomány heraldikai bizottságának tagja, a bolognai történeti és művészeti bizottság tanácsosa (Comitato per Bologna storica e artistica), valamint a Banca d'Italia felügyelő bizottságának a tagja volt – közéleti tevékenységéről lásd: *Indicatore generale della città di Bologna e notizie di tutti i comuni della provincia*, 7. (1884–1885)-50 (1931), *ad indices* (in particolare in 50., 1931. 104., 210., 427. o.).

⁶⁸ *Marsigli*: La schiavitù. i. m. 15., 33–34., 47–48., 153–154., 162–163., 171. o. Egyébként a fogságra vonatkozóan összesen 70 db Prospero Lambertininék írt Marsigli-levél található a hagyatékban. Lovariniról lásd: *Gianfranco Folena*: La vita e gli studi di Emilio Lovarini. In: *Emilio Lovarini*: Studi sul Ruzzante e la letteratura pavana. A cura di G. Folena. Padova, 1965. VII–XLIII. o.; *L[ui]gi Marinelli*: Luigi Ferdinando Marsigli nell' arte ossidionale. *Atti e memorie della Deputazione di storia patria per le province di Romagna*, s. 4, 20. (1929–1930) 81–86. o.; BUB *Centenario Marsiliano* b. VI. Dono duca Bevilacqua.

⁶⁹ Sorbelli és a Marsigli bizottság elnöke, Salvatore Pincherle a bizottság 1931. január 15-i ülésén számolt be a Marsigli-levelezés kiadásának tervéről. Az ülés jegyzőkönyve: BUB: *Centenario Marsiliano*. b. I. fasc.: Verbalis delle sedute e documenti attinenti. ins.: Minute di verbali delle sedute della Commissione esecutiva.

⁷⁰ Celebrazioni di Luigi Ferdinando Marsili nel secondo centenario della morte (29–30 novembre 1930) [...]. Bologna, 1931. 187. o. A bizottság 1931. január 31-i ülésén a kiadni szándékozott kötetek tartalmát és szerkezetét beszélték meg, valamint felkérték Gortanit és Lovarinit is az ediccióban való részvételre; az 1931. február 7-i ülésen a szövegkiadás alapelveit határozták meg, és egyben felkérték Sorbellit a közlésre szánt levelek kiválogatására. Az ülések jegyzőkönyvei: BUB: *Centenario Marsiliano*. b. III. fasc.: Dopo la cerimonia l'opera continua; és b. V. fasc.: Ultime corrispondenze. Pinchereléről: *Leonida Tonelli*: Salvatore Pincherle. *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa*. Cl. di Scienze. s. 2, 6 (1937) 1. sz. 1–10. o. Boselliről: *Armando Petrucci*: Bosselli, Antonio. In: *Dizionario*. Vol. XIII. 1971. 232–233. o. Gortaniról: La figura e l'opera di Michele Gortani [...]. Ed. *Libero Martinis*. Tolmezzo, 1986. Gortani tanulmánya Marsigli-ról: *Michele Gortani*: Idee precorritrici di Luigi Ferdinando Marsili su la struttura dei monti. In: *Memorie intorno a Luigi Ferdinando Marsili* [...]. Bologna, 1930. 257–276. o.

⁷¹ L'improvvisa morte del duca Lamberto Bevilacqua. *Il Resto del Carlino*, 1932. július 12. 5–6. o.

⁷² *Stoye* 1994. 313. o. Vö még: BCB: *Fondo Fantuzzi*. b. 30. fasc. 4.; AAB: *Lettere spettanti al generale Marsigli*. b. 5. fasc.: Lettere copiate (e da copiare in parte). A gyűjtemény későbbi sorsáról a Sorbelli hagyatékban sem maradt fenn semmi: BCB: *Archivio della biblioteca. Fondo Albano Sorbelli*. Vö még: BUB: *Archivio della biblioteca. Archivio della Direzione*.

család gazdasági és adminisztratív ügyeiről szóló iratok, valamint – miért ne? – az önéletrírásnak a hiányzó része. Nem ártana, tehát, tovább folytatni a kutatásokat ebbe az irányba.⁷³

A nyilvánosságnak szánt Marsigli-kép

Ez, tehát, nagyvonalakban a Marsigli-iratok története. Természetesen vannak még más iratok is, melyek fontosak lehetnek Marsigli kortársaihoz való viszonyának elemzésekor, de ezek soha sem tartoztak az ő saját levéltárához. (Ilyen, például, a Londonban és Austinban található Ranuzzi-gyűjtemény.⁷⁴) A Marsigli-gyűjtemény különböző részeinek történetét tanulmányozva, könnyen beláthatjuk, hogy gyűjteményét Marsigli nagyon is tudatosan úgy állította össze, hogy az nagymértékben kijelölje a későbbi értelmezők kutatási nyomvonalait. Így Marsigli a róla szóló elbeszéléseknek egy olyan virtuális modelljét (*Meistererzählung*) alkotta meg, melyet a későbbi korok történészei szinte kivétel nélkül tiszteletben tartottak.⁷⁵ Ezen azonban nincs is mit csodálkoznunk: Marsigli egy európai léptékű személyiség, élete tele lenyűgöző kalandokkal, önéletrajzot (igaz csak részlegest) ír, és hatalmas gyűjteményt hoz létre a köz javára. Komoly tudós és hűséges katona, akit igaztalanul vádoltak meg és fosztottak meg rangjától a Habsburgok. Ezt a képet sugallják a nyilvánosságnak szánt Marsigli iratok, miközben a családi és társadalmi gyökereire vonatkozó dokumentációt szigorúan elzárja a nyilvánosság elől. Barátja, De Quincy személyes emlékekkel színesítette a Marsigli-ról szóló életrajzát, élesítve ezáltal a nyilvánosságnak szánt Marsigli-képet. A Marsiglihoz hasonlóan Habsburg-párti Fantuzzi a XVIII. századi tudományosság legmagasabb szintjén írta meg Marsigli monográfiáját. A Risorgimento korában a geográfusok (Giuseppe Bruzzo és Mario Longhena) is felfedezték maguknak Marsigit, hogy aztán 1930-ban a bicentenáriumi ünnepségek szervezői, a kor hangulatá-

⁷³ A Bevilacqua család levéltárában található Marsigli-hagyaték rövid leírását lásd a függelékben. Néhány adat még a Bevilacqua levéltárról: Scrigni di memorie. Gli archivi familiari nelle dimore storiche bolognesi. Fondazione Cassa di risparmio. Bologna, 2006. 13–20. o.

⁷⁴ *Maria Xenia Zevelechi Wells*: The Ranuzzi Manuscripts, selected and described. HRC. Austin, 1980. A gyűjtemény fondjegyzéke az interneten:

<http://research.hrc.utexas.edu:8080/hrcxtf/view?docId=ead/00254pl.xml>. A londoni gyűjtemény: British Library: *Additional ms.* 16451–16468., 16494–16497., 16537–16538., 20824. Fondjegyzéke szintén elérhető az interneten is:

<http://www.bl.uk/catalogues/manuscripts/INDX0095.ASP?Type=I>. Ranuzziék Marsigli Rossi révén kerültek rokonságba a Marsigli családdal. Minderről lásd: Genealogien zur Papstgeschichte. Hrsg. von *Christoph Weber, Michael Becker*. Vol. II. Stuttgart, 1999. 797. o.; *Giacomelli*: Famiglie nobiliari e potere nella Bologna settecentesca. In: I „giacobini” nelle Legazioni. Gli anni napoleonici a Bologna e Ravenna. A cura di *Angelo Varni*. Vol. I. [Bologna, 1999.] 77–80. o.; *Francesca Boris*: „Carte politiche.” La carriera di Angelo Ranuzzi (1626–1689) nei documenti dell’archivio familiare. In: *Offices et Papauté (XIVe–XVIIe siècle)*. Charges, hommes, destins. Sous la direction de *Armand Jamme, Olivier Poncet*. École française de Rome. Rome, 2005. 939–959. o. Úgy tűnik, hogy a Ranuzzi család segítette Marsigit a franciákkal, valamint a Mediciekkel való kapcsolatainak alakításában: HRC ms. *Ranuzzi*, Phillipps b. 12824. nr. 25.; Alla Sacra congregazione particolare deputata da nostro signore dell’Ill.mi, e R.mi Signori li Monsignori Ansaldo, Falconieri, Amadori, Ansidei e Gentili fra il Co: i. m. nr. 6–7.; Alla Sacra congregazione particolare deputata da nostro signore dell’Ill. mi, e R.mi Signori li Monsignori Ansaldo, Falconieri, Amadori, Ansidei e Gentili per il Co:, cit., 14., 18–19., 21., 29.; *Marsigli*: Autobiografia. 57–58. o. A BUB könyvtárában a Marsigli-gyűjteményen kívül elhelyezett Marsigli-ra vonatkozó iratokról lásd: *Inventari...* A cura di *Ludovico Frati*. i. m. Vol. XV., XVII., XXII., XXV., XXVII.; BUB: *Autografi*. Schede „Luigi Ferdinando Marsili,” „Alessandro Marsili Duglioli,” „Giorgio Marsili Duglioli.” Ezenkívül Marsigli-iratok találhatóak még a bolognai Archiginnasio könyvtárában (*Inventari*. A cura di *Ludovico Frati*. i. m. Vol. XL., LIII., LXV., LXIX., LXXIX., XC., XCII., CII., CV.), valamint a bolognai érseki könyvtárban is (Biblioteca Arcivescovile): *Inventari*. Ed. *Ludovico Frati*. i. m. Vol. XVI. 1910. 58. o.)

⁷⁵ *A Meistererzählung-ról: Konrad H. Jarausch, Martin Sabrow*: „Meistererzählung.” Zur Karriere eines Begriffs. In: *Die historische Meistererzählung. Deutungslinien der deutschen Nationalgeschichte nach 1945*. Hrsg. von *Iisdem*. Göttingen, 2002. 9–32. o.

nak megfelelően, már-már olasz fasiszta hőst csináljanak belőle.⁷⁶ Az utóbbi időkben John Stoye, Carlo Preti, Giuseppe Gullino és más XX. századi kutatók már kritikussabban közelítették a Marsigli-hagyaték hatalmas mennyiségű anyagához, és igyekeztek összevetni azokat más lelőhelyeken (elsősorban Bécsben és Londonban) található Marsigli vonatkozású iratokkal is. Ennek ellenére a bőségesen tenyésző szakirodalom alapforrása természetesen még mindig a bolognai Marsigli-hagyaték maradt, mely iránt, a Marrou-féle *foi historique* jegyében, a kutatók ma is feltétlen bizalommal viseltetnek.⁷⁷ Mindennek eredményeként még ma is Marsigli szándéka érvényesül. Minden amit el akart rejteni, az ma is homályban van, és mindent, amit a nyilvánosságnak szánt, azt az ő nézőpontjából értelmezzük.

Különösen érvényes ez az önéletírás izgalmas és magával ragadó szövegére. Az őszinteségében és a Habsburgok iránti hűségében esteleg kételekedő jövőbeni biográfusának kétszer is kiszól Marsigli önéletírásában, azt állítva, hogy hűségének legfőbb bizonyítéka az, hogy a Breisach utáni nehéz időkben sem engedett a Bourbonok csábításának.⁷⁸ [Értsd: nem fogadta el XIV. Lajosnak azt az ajánlatát, hogy francia támogatással a Habsburgok ellen harcoljon. – A fordító megjegyzése.] Ugyanakkor az önéletírásban valósággal sorjáznak a Marsigli ellen szőtt összeesküvés- és hálátlanság-történetek. Nemcsak a Habsburgok (közülük főleg a Marsigli pártfogója, Franz Ulrich von Kinsky ellenes udvari frakció tagjai),⁷⁹ hanem a konstantinápolyi francia követ Gabriel-Joseph de la Vergne comte de Guilleragues, a Velencei Köztársaság és Benedetto Erba bíboros is minduntalan álnok módon ügyeskednek „jövőjük” (Marsigli) ellen.⁸⁰ Ezek a jellegzetességek Marsigli önéletírását a Marziano Guglielminetti által a XVII. század végi katonai emlékiróknak nevezett szerzők művei felé közelítik. E szerzők valamiféle idealizmusba burkolva fogalmazták meg lázadásuk és elidegenedésük stádiumait.⁸¹ Marsigli idealizmusa abban áll, hogy hősiesen harcol a társadalom normái ellen, melyeknek közben szeretne is megfelelni, ugyanakkor, mivel igazságtalannak tartja ezeket a normákat, egyúttal át is hájja azokat. Amint azonban Marsigli képének megalkotását nem az általa felkínált nézőpontból kíséreljük meg, az élénk táruuló látvány is nyomban megváltozik. Vegyük csak szemügyre, például, milyen szerepet szánt Marsigli önéletírásában saját családjának. Nos, azt mondhatjuk, szinte semmilyen. Nem véletlen, hogy eddig szinte egyetlen kutató sem foglalkozott a családdal, jóllehet a főhős annak segítségével nélkül sem tanulni, sem utazni, sem kapcsolatba lépni a velencei patricius családokkal, a bécsi vagy akár a pápai udvar képviselőivel nem lett volna képes. A szüleiről alig ír valamit Marsigli önéletírásában, a lánytestvéreiről semmit; a fivéreit, ha említi, akkor általában

⁷⁶ Lásd erre vonatkozóan a *Centenario Marsiliano* anyagát, valamint még: *Pericle Ducati*: Marsili. „Libro e Moschetto.” Milano, 1930. Marsigli alakja egyébként kapóra jött az olasz–magyar kapcsolatok kultúr-diplomáciai eszközökkel történő megerősítéséhez is: *Maria Emilia Amaldi*: La Transilvania attraverso i documenti del conte Luigi Ferdinando Marsili Istituto per l’Europa Orientale. Roma, 1930.; *Alberto Gianola*: L. F. Marsigli e la Transilvania. in *Memorie intorno a Luigi Ferdinando Marsili*. Bologna, 1930. 233–255. o. A két világháború közötti magyar–olasz kulturális kapcsolatok általános áttekintését lásd: *Giorgio Petracchi*: Mediatori culturali italiani in Ungheria negli anni Trenta. L’istituzione della cattedra di „Storia della civiltà italiana” presso l’università di Budapest. In: „Hungarica varietas.” Mediatori culturali tra Italia e Ungheria. A cura di *Adriano Pappo*, *Gizella Németh*. Mariano del Friuli, 2003. 103–113. o.

⁷⁷ Marrou szerint a történelmi megismerés előfeltétele a források, és az azokat létrehozó személyek iránti bizalom és jóhiszeműség: *Marrou* 1975. 136–138. o.

⁷⁸ *Marsili*: Autobiografia. 228–229. o.

⁷⁹ Uo. 75–77., 193–203., 210–213. o. A közegekről melyben Marsigli mozgott lásd: *Jean Béranger*: Léopold Ier (1640–1705) fondateur de la puissance autrichienne. Paris, 2004. 439–461. o.

⁸⁰ *Marsili*: Autobiografia. 23–27., 208–210., 244. o.

⁸¹ *Marziano Guglielminetti*: Biografia ed autobiografia. In: *Letteratura italiana*. A cura di *Alberto Asor Rosa*. Vol. V. Torino, 1986. 829–886., 875–876. o. Az önéletírásról általában: *Philipp Lejeune*: Il patto autobiografico. Bologna, 1986.; *Uő*: Signes de vie. Le pacte autobiographique II. Paris, 2005.; *Andrea Smorti*: Il sé come testo. Costruzione delle storie e sviluppo della persona. Firenze, 1997.

névtelenül, közömbös, sőt, néha egyenesen ellenséges hangnemben szólva róluk.⁸² Más korabeli bolognai források azonban komoly teret szentelnek a Marsigli család ügyeinek tárgyalására. Így például a család jó ismerőse, de 1678-tól inkább ellensége, mint barátja, Antonio Francesco Ghiselli krónikájában Marsigli édesapját, Carlo Francescót elszegényedett kismanesként mutatja be, aki pálinkakimérésből kénytelen biztosítani megélhetését.⁸³ Ghiselli szerint Carlo Francesco az elszegényedés elől menekülve házasodott be az Astorre Ercolani családba. Fiai tőle örökölték a nemesi becsület és erőszak iránti szeretetüket, kivéve az elsőszülött Antonio Felicét, aki papi pályára adta a fejét, és aki Luigi Ferdinándot is a kultúra iránti szeretere nevelte.⁸⁴ A másodszülött, Ippolito Domenico azzal szerzett kétes hírnevet magának, hogy elcsábított egy apácát, így aztán később kénytelen volt Franciaországba menekülni. A legkisebbik fiú, Filippo Nerio huszonhárom éves korában katonának állt, és azt híresztelték róla, hogy bátyjához hasonlóan a császár szolgálatába lépett.⁸⁵ Luigi Ferdinando Marsigli hűszévesen tűnt fel a bolognai társadalmi élet színpadán: hol úgy mint különböző utcai civakodások résztvevője, hol, pedig úgy, mint Eleonora Zambeccari grófnőnek szerenádot adó szerelmes ifjú. Emellett rendszeres résztvevője volt a lovagi tornáknak is. Az ilyen alkalmakkor készült nyilvános kihívó kártyák fényt vetnek Marsigli lovagi etikájára: egy nemes csak katonai értéke tesz méltóvá a nők szerelmére.⁸⁶ Igaz ugyan, hogy Ghiselli részletes Marsigli családtörténete tele van rosszindulatú megjegyzésekkel, de azért egyvalami kiderül belőle: Luigi Ferdinando nem magányos hős, aki pusztán saját erejére támaszkodva lesz sikeres; hanem olyan egyéniség, aki egy családi hálózat részeként tevékenykedik. A család nagymértékben befolyásolja mentalitását és döntéseit. Ugyanakkor Marsigli egyéni karrierjének építése során sem pusztán saját érdekeit tartotta szem előtt; hanem egyben a bolognai nemesi társadalom peremére került elszegényedett család régi becsületét és gazdagságát is szeretete volna visszaállítani. A családi együttműködésre jó példa Marsigli 1684. évi török fogsága. A váltságdíj előteremtése végett (12 000 líra) testvérei két családi birtokot zálogosítottak el, úgy, hogy még száz év múlva sem sikerült az akkori családtagoknak visszaszerezni azokat.⁸⁷ Filippo Nerio és a hűséges családi titkár, Guicciardini, Breisach után még arra is hajlandó lett volna, hogy „mindent eladjanak, és így a fenegyerekből egy igazi tudóst faragjanak”, felajánlva Marsiginak egyben azt, hogy lépjen papi pályára. 1708-ban, amikor „Luigi gróf végső kétségbeesésében arra gondolt, hogy az Indiákra hajózik”, ugyancsak

⁸² Marsigli szüleiéről: *Marsigli: Autobiografia*. 3–4., 7–8., 30. o. A testvéireiről: uo.: 57–58., 86–87. o. Mivel Marsigli két leánytestvéréről csak néhány ellentmondásos adat maradt fenn, csupán annyit tudunk róluk, hogy a fiútestvérek előtt születtek, és mindketten apácák lettek: BCB: *Fondo Fantuzzi*. b. 30. fasc. 1.; uo. ms. B. 698. II. nr. 79.; ASB, *Guidicini*: Alberi genealogici, nr. 80–81.; ASB: *Tribunali civili, Giuseppe Gaetano Gardini*. filza 167. nr. 114.; BUB *Centenario Marsiliano*. b. VI. inc.: Agostino senatore.

⁸³ Ghiselliről: *Fulvio Pezarossa*: La storiografia a Bologna nell'età senatoria. In: *Storia di Bologna*. Vol. III. t. II. 209–316. o. A Marsigli családdal való ellenségeskedés eredetéről uo. 283–286. o.; valamint: BUB ms. 770. vol. XXXVIII. 709–712. o. Carlo Francescóról: uo. főleg a vol. XXXIII. 398–400. o.; vol. XXXIV. 43–46. o.; vol. XL. 640–641., 653. o. Lásd még: *Lovarini*: Prefazione. 166. o.

⁸⁴ BUB ms. 770. vol. XXXV. 453–454. o.; vol. XXXIX. 73–75., 513–514. o.; vol. XLII. 266. o. Antonio Felice, amellett, hogy a híres Accademia dei Gelati tagja volt, saját házában is alapított még két akadémiai társaságot: *Cavazza* 2008. 751–753. o.; *Andrea Battistini*: Le accademie nel XVI e nel XVII secolo. In: *Storia di Bologna*. Vol. III. t. II. 179–208. o.

⁸⁵ Ippolitoról: BUB ms. 770. vol. XXXIX. 827–831. o.; vol. XL. 225–229., 253., 466–467. o. Filippóról uo. vol. XLVII. 123., 145. o.; *Lovarini*: Prefazione. 20. o. A tizenhetedik század végi bolognai nemesek viselkedéséről és társadalmi életéről: *Giancarlo Angelozzi, Cesarina Casanova*: La nobiltà disciplinata. Violenza nobiliare, procedure di giustizia e scienza cavalleresca a Bologna nel XVII secolo. Bologna, 2003.

⁸⁶ A kártya: BUB ms. 770. vol. XXXVIII. 83–84. o. Lásd még uo. 70–73., 382–383., 468–471. o.; *Marsigli: Autobiografia*. 6–8. o.

⁸⁷ BUB: *Centenario Marsiliano*. b. VI. inc.: Del 1684 gl' infrascritti; Alla Sacra congregazione particolare deputata da nostro signore dell' Ill. mi, e R. mi Signori li Monsignori Ansaldo, Falconieri, Amadori, Ansidei e Gentili fra il Co: i. m. nr. 2.; *Lovarini*: Prefazione. 9., 34. o.

Filippo Nerio volt az, aki az utazás költségeit (40 arany) hajlandó lett volna finanszírozni.⁸⁸ Marsigliának testvére iránt érzett hálája azonban nem akadályozta meg őt abban, hogy 1709-ben egy tíz évig tartó pert akasszon Filippo Nerio nyakába, melyet meg is nyert, és testvérét 15 000 líra kártérítés megfizetésére kötelezték.⁸⁹

Az életrajz elhallgatott témái

A családi viszonyok figyelmen kívül hagyása, egyébként Marsigli szándékainak megfelelően, a későbbi kutatók részéről azonban csak egy a Marsigli-életrajz elhallgatott témái közül. Ilyen homályban maradt úgy még Marsigliának a bolognai és a pápai udvar Habsburg-párti tagjaival való kapcsolata,⁹⁰ valamint a XIV. Lajossal folytatott tárgyalásai II. Rákóczi Ferenc esetleges megsegítése érdekében.⁹¹ Marsigli saját életének szinte minden mozzanatát megörökítette az utókor számára. Azonban csak azokat, melyeket ő maga fontosnak tartott, tálcán kínálva ezáltal későbbi életrajzíróknak azt a nézőpontot, mely felől életének eseményeit majd leírhatják. Önéletírásával és hagyatékának elrendezési módjával elrejtette a későbbi kutatók elől életének nehézségeit és kudarcait. Aki egy kevésbé hősies, de sokkal emberibb Luigi Ferdinando Marsigli képet szeretne felépíteni, annak előbb elemeire kell bontania ezt a zseniális konstrukciót, majd kellő kritikai távolságtartással újraépíteni azt.

⁸⁸ Alla Sacra congregazione particolare deputata da nostro signore dell'III.mi, e R.mi Signori li Monsignori Ansaldo, Falconieri, Amadori, Ansidei e Gentili per il Co.i. m. nr. 9.; Alla Sacra congregazione particolare deputata da nostro signore dell'III.mi, e R.mi Signori li Monsignori Ansaldo, Falconieri, Amadori, Ansidei e Gentili fra il Co.; cit., 12.

⁸⁹ A per anyaga: ASB: *Tribunali civili. Gaetano Giuseppe Gardini*. bb. 1–5., 167.; Alla Sacra congregazione particolare deputata da nostro signore dell'III.mi, e R.mi Signori li Monsignori Ansaldo, Falconieri, Amadori, Ansidei e Gentili, per il Co. i. m. nr. 5–6., 22., 25–26.; Alla Sacra congregazione particolare deputata da nostro signore dell'III.mi, e R.mi Signori li Monsignori Ansaldo, Falconieri, Amadori, Ansidei e Gentili fra il Co.; cit., nn. 3–4., 10–12., 35. BUB ms. 152. 178r–193r.; ms. 3885. nr. 22–23. Az ítélet: Sententia lata ab Illustrissima Congregatione a sanctissimo d. nostro deputata, sive ab illustrissimis et reverendissimis dominis Falconerio, Cerro, Amadorio et de Gentilibus, in causa Bononien[sis] vertente inter excellentissimum d. generalem Aloysium Ferdinandum de Marsiliis, et illustrissimum dominum comitem Philippum Nerium de Marsiliis illius fratrem [...] Bononiae, 1720. Egy másolata: BUB: 17.U.IV.8. op. 32.

⁹⁰ A XVI–XVII. századi Habsburg-párti itáliai csoportosulásokról: *Marcello Verga*: Dilatar l'Impero in Italia. Asburgo e Italia nel primo Settecento. *Cheiron*, 11. (1994) 21. o.; *Giuseppe Galasso*: L'Italia una e diversa nel sistema degli Stati europei (1450–1750). In: *Giuseppe Galasso, Luigi Mascilli Migliorini*: L'Italia moderna e l'unità nazionale. Torino, 1998. 275–345. o. A XI. Ince és XI. Kelemen pápa környezetében lévő Habsburg-párti frakciókról: *Antonio Menniti Ippolito*: Innocenzo XI, papa. In: *Dizionario*. i. m. vol. LXII. 2004. 478–495. o.; *Stefano Andretta*: Clemente XI. in *Enciclopedia dei Papi*. Vol. III. Istituto della Enciclopedia italiana. Roma, 2000. 405–420. o.; *Gianvittorio Signorotto*: Lo Squadrone volante. I cardinali 'liberi' e la politica europea nella seconda metà del XVII secolo. In: *La corte di Roma tra Cinque e Seicento* "teatro" della politica europea. A cura *Eiusdem, e di Maria Antonietta Visceglia*. Roma, 1998. 93–137. o.; *Stefano Tabacchi*: Cardinali zelanti e fazioni cardinalizie tra fine Seicento e inizio Settecento. uo. 139–165. o.; *Idem*: Tra riforma e crisi: il "buon governo" delle comunità dello Stato della Chiesa durante il pontificato di Clemente XI. in *Papes et papauté au XVIIIe siècle*. Sous la direction de *Philippe Koepfel*. Paris, 1999. 51–85. o. A bolognai Habsburg-pártiakról: *Giacomelli*: La storia di Bologna dal 1650 al 1796: una cronologia. In: *Storia di Bologna*. Vol. III. t. I. 61–197. o. A törökellenes harcokban részt vevő bolognaiakról Marsigli önéletírásában is található néhány elszórt adat. Vö. még: *Lovarini*: Prefazione. 45. o.

⁹¹ Néhány magyar történész szerint 1706-ban Marsigli részt vett a francia flotta II. Rákóczi Ferenc megsegítését célzó hadműveleteiben. Az biztos, hogy XIV. Lajos felajánlotta Marsigliának, hogy titokban (azaz nem, mint a reguláris francia hadsereg része) egy hadtesttel támogassa a magyar szabadságharcot, de Marsigli csak úgy lett volna hajlandó elfogadni az ajánlatot, ha a francia király zászlaja alatt, reguláris hadseregként vezethette volna a katonákat a magyarországi hadszíntérre. (Vö. HRC: ms. *Ranuzzi*. Phillipps b. 12887. nr. 24.) Lásd még: *Benda Kálmán*: Les relations diplomatiques entre Venise et la Hongrie au temps de la guerre de succession d'Espagne. In: Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e illuminismo. Rapporti italo–ungheresi dalla presa di Buda alla rivoluzione francese. A cura di *Kőpeczi Béla, Sárközy Péter*. Budapest, 1982. 35–42., 39. o.; *Jászay Magda*: Marsigli a katona, diplomata és tudós Magyarországon a török kor alkonyán. *Történelmi Szemle*, 42. (1999) 1. sz. 31–52. o.; *Renzo Reggiani*: La riabilitazione militare. In: *Memorie* i. m. 57–91. o.; *William B. Slottman*: Ferenc II Rákóczi and the great powers. Boulder, 1997.

FÜGGELÉK

MARSIGLI TÁBORNOK LEVELEZÉSE
(ARCHIVIO ARIOSTI BEVILACQUA, BOLOGNA. LETTERE SPETTANTI
AL GENERALE MARSIGLI, BB. 9.)

A Bevilacqua levéltár fenti fondja Luigi Ferdinando Marsigli személyi levéltárának azt a részét tartalmazza, mely nem került a bolognai Egyetemi Könyvtár Marsigli-gyűjteményébe. Az anyagot részben valaki Marsigli halála után, a XVIII. században rendezte (lásd b. 7., fasc. 17.) a levelek tárgya és írója szerint 21 kötegbe osztva azokat. Mindegyik köteghez egy név- és tárgymutatót is készített az anyag rendezője. Egyes kötegek azonban ma hiányoznak (1–3., 16.) ugyanakkor mások kétszer szerepelnek (10., 13., 17–18.). 1930-ban egyes leveleket kiemelték a gyűjteményből, és nem a megfelelő helyre tették azokat vissza. Az anyag nincs kronológikusan rendezve, de az iratok legnagyobb része az 1703–1730 közötti évekből való, kivéve néhány XVII. század végi dokumentumot, valamint egy fasciculust, melyben XVI. századi gazdasági feljegyzések találhatók. A gyűjteményt komolyabban át kellene kutatni, nekem csak egy röpke átnézésre futotta 2008. július 18-án. Ez alapján a gyűjtemény tartalma a következő:

I. Karton

Fasc. „Lemásolt és részben lemásolandó levelek, XVIII. század.” Ez a megjegyzés a Marsiligi Bizottság (Comitato per le onoranze a Luigi Ferdinando Marsigli nel secondo centenario della sua morte) fejlődés papírján található.

fasc. A. Levelek a levírók szerinti sorrendben, XVIII. század

fasc. B1. Gazdasági feljegyzések, számlák, XVI–XVII. sz.

fasc. B2. Gazdasági feljegyzések, számlák, XVI–XVII. sz.

II. Karton

4. köteg: a breisachi ügyre vonatkozó levelek, 3 db* (hiányzik)

5. köteg: a pápai szolgálat idejéből való levelek, 54 db*

6. köteg: Gian Giuseppe Orsi márkival folytatott levelezés, főleg a breisachi esetről, 2 db* (hiányzik)⁹²

7. köteg: bolognai nemesekkel folytatott levelezés különböző ügyekről, 34 db*

III. Karton

8. köteg: Bíborosokkal, főpapokkal és más fontos vatikáni személyekkel folytatott levelezés, 72 db*

10. köteg: Aláírás nélküli levelek római ügyekről, 7 db*

IV. Karton

9. köteg: olasz tudósokkal folytatott levelezés tudományos ügyekről, 81 db*

10. köteg: nem olasz tudósokkal folytatott levelezés tudományos ügyekről, 65 db*

17. köteg: levélfogalmazványok tudományos ügyekről, 12 db*

V. Karton

11. köteg, első rész: a bolognai orvossal Giuseppe Montival, valamint fiaival folytatott levelezés botanikai és természetrajzi kérdésekről, 1692–1730⁹³

13. köteg: külföldi kereskedőkkel folytatott levelezés különböző megrendelésekről (pl. Pera), 17 db

⁹² Giovanni Giuseppe Orsi márkai segített Marsiglinak a breisachi eseményeket megőrkítő röpiratának az elkészítésében: *Stoye* 1994. 253., 255–256. o.; *Fantuzzi*, *Notizie*, cit., vol. VI. 1788. 197–209. o.

⁹³ Giuseppe Monti, bolognai botanikus az Istituto tanára volt. Őt követte fia, Gaetano Lorenzo. Lásd: *Fantuzzi*, *Notizie*, cit., vol. VI. 1788. 91–94. o.

Fasc. Egyveleg, katonai dolgok. Egy hitlevél Ansideinek⁹⁴

VI. Karton

13. köteg: az Istituto-ra vonatkozó fogalmazványok, 18 db*

14. köteg: különböző bolognai tudósokkal és festőkkel folytatott levelezés, az Istituto és a nyomda ügyében, 73 db*

Fasc. Tosini bolognai apát levele. A nyomda ügyében ír Hollandiából⁹⁵

Fasc. Bolognai tanárokkal folytatott levelezés tanulmányi ügyekről

VII. Karton

15. köteg: családi ügyekről folytatott levelezés a rómaiakkal, 5 db*

17. köteg: családi titkárával, aki 1713–1718 közt állott szolgálatában, a kiváló Pio Cavallina-val folytatott levelezés, különböző dolgokról. Sok adat található bennük a tábornok életéről is

VIII. Karton

17. köteg: a bolognai Domenico Benati, a marseilles-i Gaetan és a néhai amsterdami Mattia Pffijster⁹⁶ levelei

18. köteg: bolognai kereskedőkkel folytatott levelezés különböző ügyekről, 11 db*

19. köteg: családi ügyekről folytatott levelezés, 37 db*

20. köteg: A tábornok fogalmazványai és feljegyzései, 8 db*

IX. Karton

21. köteg: megtartásra érdemes egyveleg, 89 db*

Fasc. fogalmazványok, 23 db*

*A csillaggal jelölt kötegek tárgy- és névmutatót tartalmaznak.

(Fordította: Nagy Levente)

⁹⁴ Marco Antonio Ansidei, perugiai jogász a Marsigli és testvére, Filippo Nerio között folyt első római per bírója volt: Die päpstlichen Referendare 1566–1809. Chronologie und Prosopographie. Hrsg. von Christoph Weber. Stuttgart, 2003–2004. 414–415. o.

⁹⁵ Pietro Tosini, janzenista apátról lásd: *Pietro Stella: Il giansenismo in Italia*. Roma, 2006. Vol. I. 143–148. o.

⁹⁶ Bologna város hivatalos becsüese volt, aki a pénzermék összetételét vizsgálta meg: Inventari. vol. LXXXII. i m. A cura di Francesco Leonetti. Firenze, 1957. 49. o.; ASB. *Assunteria d'Istituto, Diversorum*. 19. fasc. 1.; *Giovanni Battista Salvioni: Il valore della lira bolognese dalla sua origine alla metà del secolo XVII*. Torino, 1961. 301–302. o.